

TANULMÁNYKÖTET

AZ ÉPÍTÉSZETI KULTÚRA TERJESZTÉSÉNEK HAZAI ÉVTIZEDEI

A TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVEK ÉS
A TELEPÜLÉSKÉPI RENDELETEK VIZSGÁLATA
a nyilvánosság számára való elérhetőség,
a minőség és a koherencia szempontjából



TANULMÁNYKÖTET

AZ ÉPÍTÉSZETI KULTÚRA TERJESZTÉSÉNEK HAZAI ÉVTIZEDEI

A TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVEK ÉS A TELEPÜLÉSKÉPI RENDELETEK VIZSGÁLATA

A NYILVÁNOSSÁG SZÁMÁRA VALÓ ELÉRHETŐSÉG, A MINŐSÉG ÉS A KOHERENCIA SZEMPONTJÁBÓL

Írta: dr. Makovényi Ferenc és dr. Simon Mariann

Kiadja a Magyar Építész Kamara
H-1088 Budapest, Ötpacsirta utca 2.
Felelős vezető: dr. Hajnóczi Péter elnök

Szerkesztők: Dér Andrea és Kovács Zsófia

ISBN 978-615-80389-6-6

Megjelent a Publicitas Art-Média Kft. gondozásában
H-1021 Budapest, Tárogató út 26.
Felelős vezető: Nagy Ibolya ügyvezető

Budapest, 2021



BEVEZETŐ

A szakmai résztvevők közel egy év alatt készítették el a településképi arculati kézikönyveket (kézikönyv vagy TAK), és a településképi rendeleteket (rendelet vagy TKR) a 2016 végén kiadott útmutató céljainak megfelelően. A Magyar Építész Kamara már a készítésnek is aktív résztvevője volt, és azóta is folyamatosan és intenzíven gondozza a témát. Rendszeresen konferenciákat szervez, kiadványokat jelentet meg, a készítőket, hozzáértőket és a kézikönyvet és rendeletet használók számos és magas színvonalú előadásai és cikkei felhasználásával.

A MÉK ezen felül 2020-ban jelentette meg első tanulmánykötetét a TAK és TKR összefüggéséről és viszonyáról, rövid bevezetőt követően 9 esettanulmány publikálásával. Az indító tanulmánykötet felvállalt célja a figyelemfelhívás volt, és megalapozása a további kutatásoknak. A továbblépést ugyanis a kialakult helyzet elemzésével és tanulságok levonásával lehet biztosítani. Ennek megfelelően készült el „Az építészeti kultúra terjesztésének hazai évtizedei” című összefoglalás, és „A TAK-ok és TKR-ek vizsgálata a nyilvánosság számára való elérhetőség, a minőség és a koherencia szempontjából”. A tudományos igényességgel készült tanulmányok közül az első, rendszerezi a magyarországi előzményeket, míg a másik, a TAK és TKR színvonalának és viszonyának vizsgálatán túl, az egyik leglényegesebb kérdést is elkezdni analizálni: a kézikönyvben foglaltak mennyire „terjednek”, mennyire megismerhetők az építetők, és azon túl az állapotgárok számára. Az építészeti kulturáltság megalapozása, kialakítása és növelése mai világunkban sziszifuszi feladat, de sosem szabad feladni. A tanulmányok tehát itt nem érnek véget, a munkát folytatjuk tovább.

Hajnóczi Péter
MÉK elnök

A SZERZŐKRŐL

DR. SIMON MARIANN

Okleveles építészmérnök, egyetemi tanár. Kutatási területe a 20. századi és kortárs építészet. A témában eddig mintegy 170 cikke és tanulmánya jelent meg. Könyvei: *Újrakezdések/Restarts* (TERC 2016) és Mary Pepchinski, Mariann Simon eds: *Ideological Equals: Women Architects in Socialist Europe 1945–1989* (Routledge 2017)

DR. MAKOVÉNYI FERENC

Okleveles építészmérnök, főiskolai tanár. Tanított a BME-n és a Debreceni Egyetemen, nyolc évig a SZIE Ybl Miklós Építéstudományi Kar dékánja volt. Dolgozott bankban, ingatlanfejlesztőként és hat évig egy svéd multinál. Az ACE és a MÉK elnökségi tagja.

AZ ÉPÍTÉSZETI KULTÚRA TERJESZTÉSÉNEK HAZAI ÉVTIZEDEI



A Településképi Arculati Kézikönyvek elkészítéséhez 2016 decemberében kiadott Útmutató ambiciózus célokat fogalmazott meg, különösen a rövid megvalósítási határidő ismeretében. Feladatként definiálta a település településképi jellemzőinek és a „jellegzetes települési karakterjegyeinek a meghatározását”, vagyis egyfajta értékfelmérést, leltár készítését. Másrészt javaslatokat kívánt adni a településképi minőségi formálására, vagyis „a települési döntéshozók és a lakosság tájékoztatását segítő, szemléletformáló kiadvány” akart lenni. Komoly vállalás volt, hogy egy év alatt elkészüljön az ország valamennyi településére a munka, amelynek ugyan voltak nemzetközi mintái, de amely szemléletében és módszereiben nagyon is a hazai előzményeken nyugodott. A tanulmány ezeket az előzményeket tekinti át: egyrészt megvizsgálva a településképi értelmezését, a települések jellegét adó elemek változó körét, másrészt áttekintve az elmúlt ötven-hatvan évben a hazai építészeti kultúra színvonalának javítására tett javaslatokat.

TELEPÜLÉSKÉP – VÁROSKÉP

A hatvanas évek elején a „településképi” kifejezés jellemzően a földrajzosok, közelebbről a település-földrajzosok szótárában szerepelt. A kutatók a képkifejezést nem látványként, kétdimenziós benyomásként értelmezték, hanem a település teljes vizsgálatára értették. A településképi így beletartozott a település morfológiája, szerkezete, utcahálózata, az egyes területek használata, funkcionális felosztása, a lakosság összetétele, elhelyezkedése és mindezek változása az időben.¹

Az építészeti szakirodalomban nem találjuk a településképi kifejezést, megjelenik viszont a városkép, ami egyértelműen szűkebb tartalmat jelent. 1950-től kezdődően az Építésügyi Minisztérium megrendelésére a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja 74 városban végzett vizsgálatokat, melyek tartalmaztak egy várostörténeti tanulmányt, egy műemlékjegyzéket és fényképeket. Ezekre a kutatásokra alapozva adta ki a Műszaki Könyvkiadó 1956 és 1964 között a Városképek-Műemlékek sorozat kilenc kötetét. A nagyközönségnek szóló, de teljes műemlékjegyzéket is tartalmazó, és ennyiben dokumentatív kiadványok természetesen az ország ismert, kiemelkedő műemléki és városépítészeti értékekkel rendelkező településeit mutatták be.² Az egyes kötetek azonos szerkezeti rendben épültek fel: a várostörténetet követte a városképekről szóló fejezet, majd a műemlékek számbavétele. A városképek bemutatása az egyes könyvekben eltérő volt, hiszen a szerzők is különböztek, de a legtöbben valóban a város képével, a látvánnyal foglalkoztak. A városképben persze megjelent a természeti környezet is, jellemzően a távolból a település felé közelítve, vagy épp a település egyes pontjairól kitekintve a tájba. A séta közben fokozatosan feltáruuló látvány, vagy épp az egyes terek meg-megállva történő megközelítése élményének a leírását több szerző is alkalmazta.³

¹ Halmos Béla: Gyula város településképe. *Földrajzi Közlemények* 1960. 1. pp. 85–88; Wallner Ernő: Dunaföldvár településképe. *Földrajzi Értesítő* 1961. 1. pp. 67–93

² A sorozatban szereplő városok a könyvek megjelenési sorrendjében: Veszprém, Pécs, Pápa, Szentendre, Szeged, Vác, Kecskemét, Miskolc és Tata.

³ Előbbire jó példa Korompay György leírása a veszprémi várról, utóbbira Granasztói Pál leírása a váci Március 15. tér és a Konstantin tér feltáruulásáról. Korompay György, *Veszprém*, Műszaki Könyvkiadó 1956 és Dercsényi Dezső, Granasztói Pál, *Vác*, Műszaki Könyvkiadó 1960.

A városkép képként, látványként való felfogása mellett megjelent néhány eltérő, pontosabban tágabb, a morfológiát és a történetiséget is érintő értelmezés is. Ezekben a szintén Városkép fejezetcím alatt futó városbemutatókban a szerzők kitértek a település utcaszerkezetére, vagy a telkek történeti átalakulásából következő változásokra is, de a városkép alapja esetükben is a kép, a látvány volt.

A Városképek-Műemlékek sorozat kötetei történeti városokat vizsgáltak és ha a szerzők ki is tértek az új, modern épületekre, erről csak annyit írtak, azoknak illeszkedniük kell a meglevő városképbe. A minőségi (szép, hangulatos) városkép igénye a történeti városokra, városrészekre vonatkozott. Igaz, a műemléki városokban – legalább is a műemlékes szakemberek számára – a városkép többet jelentett, mint pusztán látványt. Gerő László, az Országos Műemléki Felügyelőség osztályvezetője az 1966-ban országosan kijelölt 14 műemléki jelentőségű terület kapcsán írta le ezek meghatározó települési értékeit és az abból következő kezelési követelményeket. „A védett területen belüli városrészt eredeti állapotában, illetve legfőbb értékét jelentő alkotóelemeiben: településszerkezetében, utcáinak és tereinek beépítési vonalaiban, beépítési tömegeiben stb. lehetőleg fenn kell tartani. ...Egyik legfőbb kívánság, hogy tehát az új épület ne rombolja szét a régi együttesnek se volumenét, se volumenritmusát, se településszerkezetét, se egyes utcáját, terét, ill. ezek által alkotott lényeges városképét.”⁴

A hatvanas évek közepén már a településszerkezet és az utcahálózat is a városkép alkotóelemeként jelent meg, igaz, csak a műemléki vagy műemléki jelentőségű területek esetében. A korszakban azonban a műemléki városrészek felújításánál sokkal nagyobb volument képviselt az új települések, az új városrészek létrehozása. A fejlesztés lendületében a meglevő adottságok figyelembevétele inkább problémát jelentett. Az 1968-as II. Országos városépítési tanácskozás kilenc témát tűzött napirendre, de közülük csak egy érintette a városrekonstrukciót. „Milyen mértékben jelenti a városszerkezet torzulását a rekonstrukció elmaradása és milyen mértékben von el a fennmaradó elavult épületek miatt jelentkező felújítási szükséglet munkaerőt és gazdasági lehetőségeket a város racionális fejlesztésétől?” – tették fel a kérdést a szervezők.⁵ A városépítési szakembereket – a gyakorlati és a technikai kérdéseken túl – ekkor egy új téma is érdekelni kezdte, a társadalmi igények megismerése. Az évtized közepén kezdődtek egyes budapesti városrészek és az új lakótelepek szociológiai vizsgálatai, melyek a lakáelosztás társadalmi egyenlőtlenségeire mutattak rá.⁶ A társadalmi igények megismerése, mint központi kíváncsiság persze jórészt formális volt, de nem minden alap nélküli, hiszen az új városok, az új építkezések (nem csak esztétikai) problémái lassan felszínre jöttek. „Milyen módon és mértékben lehet és szükséges a városfejlesztési elgondolásokat a társadalommal, a társadalmi szervekkel, a társadalom különböző rétegeivel (pl. szakemberekkel) megismertetni, ezek iránt érdeklődésüket felkelteni, ill. elfogadtatni? Mi a szerepe és jelentősége ebben a vonatkozásban a tömegszervezeteknek (Népfront, szakszervezet stb.) és a tájékoztatási szerveknek (sajtó, rádió, televízió)?” – fogalmazták meg a kérdéseket az Országos városépítési tanácskozás szervezői.⁷ A szakma az esztétikai bizonytalanságokra tudott és kívánt választ adni, ez pedig a települések esetében az ízlésnevelés és a környezetkultúra oktatása volt.

⁴ Gerő László: Magyar városaink történelmi magjairól. *Műemlékvédelem* 1967. 3. pp. 134–145

⁵ A II. Országos városépítési tanácskozás célkitűzései és vitakérdései. *Városépítés* 1968. 5. p. 8.

⁶ Szelényi Iván, Konrád György: *Az új lakótelepek szociológiai problémái*. Akadémiai Kiadó 1968.

⁷ *Városépítés* 1968. 5. p. 8.

KÖRNYEZETKULTÚRA

Talán nem véletlen, hogy a környezetkultúra fogalma először egy napilapban bukkant fel Pogány Frigyes idézve. A Műszaki Egyetemen és az Iparművészeti Főiskolán is aktív professzor, aki a városról, a terek és utcák művészetéről korábban már több könyvet publikált, egy Budapest szépségéről, látványáról szóló interjút zárt az alábbi szavakkal: „Ha az olvasót érdekli, szívesen folytatjuk, elméletben és gyakorlatban, szóban és képen. Minden részletre kiterjedően, más negyedről, utcáról, térről, a várostervezésről, általában a környezetkultúráról s a városát építő emberről szólva.”⁸ A környezetkultúra kifejezés ekkor még nem terjedt el széles körben, helyette a környezet milyenségére az ízlés (jó ízlés, ízléses) kifejezéseket használták, ami jellemzően akkor merült fel, ha valami gond volt vele. Az 1966-os városrendezési világnapon Sarlós István – a Magyar Urbanisztikai Társaság, egyúttal Budapest Fővárosi Tanácsának elnöke – miután hitet tett a praktikus és esztétikus várostervezés mellett, arra jutott, hogy „az emberek jó ízlését tettekkel és alkotásokkal lehet legjobban kialakítani”.⁹ Röviden: a szép és ízléses környezet önmagában arra készíti az embereket, hogy az új, a további elemeket is a szép és ízléses környezethez igazítsák.

A politikus véleményét a szakemberek is osztották, de az építészettörténet és -elmélet professzora, Major Máté bizonyosan. A Művelődésügyi Minisztérium Köznevelés című folyóirata az iskolaépítési program kapcsán készített vele interjút, melyben a köznevelés és a közoktatás feladatairól is kérdezték. „Minél jobb, minél használhatóbb, minél szebb iskolákat építsünk. Legyenek ezek az iskolák a fiatalok második otthonai, neveljenek művészet-»értés«-re, a szép felismerésére” – szólt a válasz. Az akadémikus azonban továbblépett azon a meggyőződésen, hogy a szép iskolaépület önmagában képes a szépre nevelni. Ugyanebben az interjúban azt is említette, hogy „be kellene vezetni az egész környezetkultúrával foglalkozó ismeretkör oktatását, mely az építészetben és festészetben-szobrászatban kívül a környezet minden tárgyi elemének kérdéseivel foglalkoznék”.¹⁰

A környezetkultúra fogalma, annak használata a tárgyak és épületek világán túl hamarosan nagyobb léptékre is kiterjedt. Környezet alatt érthetjük a lakást, az otthonunkban bennünket körülvevő tárgyakat, de akár a lakáson kívüli tárgyakat is, melyekkel a munkahelyen, a közintézményekben és az utcán, a tereken találkozunk. De környezetünk a város, a lakótelep, sőt a táj, a természet is. A környezetfogalomnak ezt a teljességet átfogó értelmezését fejtette ki Pogány Frigyes egy 1968-as tanulmányában. „Ezért a környezet esztétikai jelentősége is a kezünk ügyébe eső, a bennünket közvetlenül körülvevő tárgyaktól, majd az intim lakótértől a távoli tájakig, a természeti térségeig terjed” – írta.¹¹ A csavarhúzó (ez Pogány példája) és a települést körbevevő természetet egyaránt magában foglaló környezet minőségének a meghatározása persze nehéz feladat, főleg, ha ehhez objektív mércét keresünk. A szerző a vizuális egység, a közös jelleg, az egyező hangnem jelenlétében találja meg a remélt minőséget. A környezetkultúra egysége így végül a teljesség szinonimája lesz. „Hiszen környezetkultúráról csakis akkor beszélhetünk,

⁸ Miért szép Budapest? *Esti Hírlap* 1966. július 16. p. 3.

⁹ (I.s.): Úgy kell fejlesztenünk Budapestet, hogy megmaradjon a város hangulata. Ünnepi ülés a városrendezési világnap alkalmából. *Magyar Nemzet* 1966 november 10. p. 3.

¹⁰ A Köznevelés fórumán: Major Máté. *Köznevelés* 1967. 2. pp. 44–45.

¹¹ Pogány Frigyes: A környezet kultúrája. *Társadalmi Szemle* 1968. 4. p. 30.

ha a dolgokban külön-külön és összefüggéseikben – hangsúlyozom –, viszonylataikban, kapcsolataikban közös szemléleti nevezőt találunk. Persze ez a közös szemlélet nemcsak a tér dimenzióiban megvalósuló alkotásokban, hanem a kultúra egész területét felölelve, ezt egészében mintegy átítatva érvényesül.”¹²

Pogány Frigyes írásában egy, a környezet minden elemében és léptékében jelenlévő egységet írt le, mint az ideális környezetkultúra alapját, de nem foglalkozott azzal, hogyan lehet ezt az állapotot elérni. Pogány írására Miklós Pál reflektált a folyóirat egy későbbi számában. A művészettörténész elfogadta Pogány állítását, hogy a környezet egy bonyolult rendszer, amelyben „minden egyes tárgy és épület csak része, eleme egy hatalmas, nehezen kiismerhető gépezetnek”.¹³ Ráadásul ez a gépezet nemcsak bonyolult, hanem állandó változásban is van. „A részben öröklött tárgy- és környezetrendszert is alakítjuk, formáljuk céljaink szerint, és kiépítjük azt a tárgyi világot, amely minket, a szocialista társadalmat szolgál.”¹⁴ Az alakításban, formálásban pedig nem csak a szakemberek vesznek részt, hiszen a kultúra a használókon alapul, vagyis a kultúra a használók kultúráját is jelenti, kell, hogy jelentse. A használókat így nem lehet kihagyni a környezet alakításából, de legalább is figyelembe kell őket venni. Végül Miklós Pál is arra jut, hogy – bár maga a környezet is nevel – azért szükség van a közönség, a használók nevelésére is.

A hatvanas-hetvenes évek fordulójára az építész-urbanista Granasztói Pál is ártértékelt a korábban a városképre alkalmazott, látványközpontú megközelítést. 1968-ban az urbanisztika összetettségéről már azt írta, hogy „az a felfogás ugyanis meghaladott – sajnos a gyakorlatban még egészében nem –, hogy városokat, településeket merőben építészeti, formáló eszközökkel tartósan s jól oldhatunk meg. Az építészeti, a formai alakítás az urbanisztika egészének csak egyik, bár nem lebecsülhető, sőt látványszerű hatása és maradandósága folytán is jelentős tényezője.”¹⁵ A városképet, a településképet persze értékelhetjük látványként, de a településnek nem elsődleges eleme a majdani látvány. A települések alakulása az iparfejlesztéstől, az ipartelepítéstől, a mezőgazdaság szervezésétől, a közlekedés fejlesztésétől, az intézmények szerepkörétől, rendszerétől, a lakosságnak ezekhez igazodó vándorlásaitól, foglalkozás-, életmód- és helyváltoztatásaitól, szaporulatától, kor- és életviszonyaitól, igényeitől is függ. Következésképpen „a legvizuálisabban jelentkező, a városképben is látható megnyilvánulások igen gyakran az urbanisztikán felüli, kívüli, azt csak befolyásoló, s nemegyszer váltakozó alapvető tényezők megnyilvánulásai”.¹⁶ Granasztói egy néhány évvel későbbi írásában már másik összefüggésben jelenik meg a városkép, a látvány. Az új városok, az új városrészek sokszor nem nyerik meg a lakók tetszését, aminek a magyarázata nem feltétlenül esztétikai alulképzettségükben rejlik. „A használati érték és a látvány értékelése összetartozik. A használat gondjai esetén nehéz a látványban való gyönyörködést elvárni” – állapítja meg a szerző.¹⁷ A tanulmánnyal egy időben megjelent könyvében a városkép, a város esztétikai értékelése ugyan továbbra is központi

¹² Ugyanott p. 32.

¹³ Miklós Pál: Szakszerűtlen jegyzetek a tárgy- és környezetkultúráról. *Társadalmi Szemle* 1969. 2. p. 24.

¹⁴ Ugyanott p. 28.

¹⁵ Granasztói Pál: A hazai urbanisztika problémáiról. *Társadalmi Szemle* 1968. 3. p. 31.

¹⁶ Ugyanott p. 34.

¹⁷ Granasztói Pál: Városépítészetünk új törekvései a társadalmi tudatban. *Társadalmi Szemle* 1972. 11. p. 78.

szerepet kapott, de már nem önmagában. „Város, városrész ugyanis pusztán látványként nem épülhet, s éppen látványszerű hatásában – egyben valósághatásában – veszít, ha ez a szempont kizárólagossá vagy aránytalanul túlértékeltté válik.”¹⁸ A város ugyanis közösségi alkotás, amely létrehozásába, alakításába minél inkább be kell vonni a lakókat. „Ez a részvétel az egyetértéstől, mint minimálistól, a kezdeményezésben, a tervezésben, a megvalósításban s ezáltal az alkotás egész folyamatában való lehető maximális részvételig terjedhet, s elsősorban azoknak a közösségeire vonatkozhat, akiknek a városépítészeti alkotáshoz a legtöbb érdekeltsége fűződik.”¹⁹ A közösségi tervezés gondolata egyrészt pontosan megfelelt a korszak nemzetközi trendjének, miközben a szocializmust építő országban nem is lehetett megkérdőjelezni annak elvi jogosultságát. Annak a kifejtése, hogy pontosan milyen, mekkora közösségre és a részvétel milyen szintjére, formájára gondolt a szerző, sajnos kimaradt a könyvből.

Előbbiekből következően Granasztói nem foglalkozott a várost létrehozó közösség kultúrájának a kérdésével sem, pedig a közös kultúra, de legalább is a konszenzus megléte alapja egy város, városrész, egy kisebb terület, utca kialakításának vagy akár csak karbantartásának. Mindeközben a közös kultúra, vagy másként közelítve, a környezetkultúra hiánya a gyakorlatban egyre inkább megmutatkozott, ami a hetvenes évek elején mint átmeneti probléma jelent meg a nyilvánosságban. A városépítész Heim Ernő hívta fel a figyelmet budai lakókörnyezete elhanyagoltságára: a koszos utcákra, a kiszáradó fákra, a gondozatlan kertekre, a hulló vakolatú házakra. „Állítom, mindez egy-egy város kultúrájának fokmérője” – nyilatkozott.²⁰ A cikk szerint a Hazafias Népfront segítette a városszépítő, kultúrát javító tevékenységet. Az eredmény mégsem lehetett kielégítő, legalább is annak alapján, hogy nem sokkal később Heim Ernő a Fővárosi Tanács kiállítótermében mutatta be a negatív példákról készített fényképsorozatot. Az okokat a hanyagságban, a karbantartás elmulasztásában és a szankciók hiányában látta. A megoldást pedig két csoportba sorolta: „Egyikük, mint a felvilágosítás, a nevelés és a magatartásformálás követelményeinek komplexuma, másikuk, mint a fegyelmezés, a szabályrendelet-alkotás és a szankciók következetes érvényesítésének feladatköre jelölhető meg.”²¹ A környezetkultúra javításának egyik eleme tehát a nevelés, a példamutatás kellene legyen, a másik a fegyelmezés, a számonkérés. Nem véletlen, hogy a szerző előbbit hangsúlyozta, a gazos kert, a koszos lépcsőház valóban a lakók kompetenciája, míg az (egykori) Kertészeti Egyetem területén „szanaszéjjel dobálva, düledező bódék és őserdőszerű gatzengertől övezetten, az építkezés után visszamaradt törmelék és anyag” már a kivitelező vállalat mulasztása. Az építőipart nehezebb volt fegyelmezni és kulturáltságukat számonkérni. Nem véletlen, hogy a környezet kultúrája a következő években a településről az építészet könnyebben kezelhető léptékére, és főleg a használók kultúrájára és felelősségére szűkült.

¹⁸ Granasztói Pál: *Ember és látvány városépítészettünkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1972. p. 153.

¹⁹ Ugyanott p. 154.

²⁰ Komor Vilma: Városeresztétika elemi fokon. *Magyar Nemzet* 1972. október 8. p. 9.

²¹ Heim Ernő: Az utca esztétikájának és kulturáltságának védelme. *Városépítés* 1974. 1. pp. 31–33.

Az 1967-es gazdasági reform elakadása és a párton belüli erőviszonyok átrendeződése ellenére 1974-ben megszületett a párthatározat a közművelődésről.²² A határozat a közművelődés teljes körű kiterjesztését, de továbbra is állami irányítását célozta, természetesen a párt eszmei befolyása alatt. Fontos és beszédes váltás volt, hogy a korábbi népművelés kifejezést a közművelődésre cserélték. „A közművelődésnek hozzá kell járulnia a közéleti tevékenység fokozásához, segítenie kell a szocialista demokrácia további kiszélesedéséhez szükséges szellemi előfeltételek megteremtését ...fontos feladata a szocialista életmód, életforma és magatartás kialakításának segítése” – idézett egy napilap a szövegből. Az újságíró értelmezte is az új állásfoglalást. „Mert csak abban a környezetben érezheti jól magát az ember, amelyben neki is van számottevő szerepe, ahol a dolgokról nem nélküle, megkérdése nélkül döntenek, s ahol a tevékenysége alapján megbecsülik, elismerik őt.”²³

A határozat, majd az azt két évvel követő törvény politikai háttérrel adott a környezetkultúra témájának. A törvényben az egyes kulturális területek mellett három helyen is nevesítve jelent meg a környezetkultúra, amely az általános műveltség része kell legyen, és amelynek népszerűsítése és fejlesztése a közművelődési intézmények feladata.²⁴ A várostervező, az építész és az iparművész szakmát egyaránt érintette a környezetkultúra kérdése. A párthatározat majd a törvény után a témában megszorodó írások, tanulmányok mégis leginkább a vizuális kultúrával foglalkoztak. A település léptéke sokszor kimaradt, vagy ha a vélemény, az elemzés arra is kiterjedt, abban megmaradt a korábbról ismert, látványra alapozott szemlélet.²⁵

A Társadalmi Szemle 1973. évi 7. száma egy egész blokkot szentelt a környezet és a vizuális kultúra témájának.²⁶ A hét hosszabb-rövidebb írás szerzői közül az építészet területét Vámosy Ferenc képviselte. Bár a cím még a környezetalakítás teljességét – település, épület, tárgyak – ígérte, a szöveg érdemben csak az építészettel és a designnal foglalkozott. Vizuális kultúránk hiányosságai, lemaradásunk ekkor már említhető volt, a magyarázatot azonban továbbra is az emberi igényekben, pontosabban igénytelenségben vélte felfedezni a szerző. „A kultúra pedig nem – vagy legalábbis csak részben – a nemzeti jövedelem kérdése. Egy bizonyos szint fölött – és a miénk jelenleg feltétlenül ilyen – a kulturális értékek létrehozása már nem anyagiakon múlik” – fogalmazott Vámosy.²⁷ A tematikus szám egy másik írásában is jelent meg utalás az építészettel, településtervezéssel kapcsolatos kulturális gondokra. A hetvenes éveket intenzív építési tevékenység jellemezte, amelyben nagy szerepe volt a tizenöt éves lakásépítési program utolsó lendületének. A művészettörténész Bereczky Lóránd a lakótelepi gyalogutak mellett ki-

²² Kardos József: Párthatározat és törvény a közművelődésről. *História* 1997. 9–10. pp. 22–24.

²³ Maróti Andor: Közművelődésünk a kor igényeinek tükrében. *Eredmények és távlatok. Magyar Hírlap* 1974. április 28. p. 8.

²⁴ 1976. évi V. törvény a közművelődésről. *Művelődésügyi Közlöny* 22. szám, pp. 796–800.

²⁵ 1976-ban jelent meg Pogány Frigyesnek a széles közönség számára íródott, *A szép emberi környezet* című könyve. A mű azonban a szerző korábbi munkáinak a korhoz igazított összefoglalása volt, és nem lépett túl a korábbi, jellemzően látványcentrikus szemléletre. *A szép emberi környezet*, Gondolat, Budapest 1976. Szintén 1976-ban jelent meg Miklós Pál könyve, amely a vizuális kultúra témájában korábban megjelent tanulmányokat gyűjtötte össze. *Vizuális kultúra*. Magvető Könyvkiadó, Budapest 1976.

²⁶ *A Társadalmi Szemle* ekkor a Magyar Szocialista Munkáspárt elméleti és politikai folyóirata volt.

²⁷ Vámosy Ferenc: Környezetalakításunk hatékonyságáról. *Társadalmi Szemle* 1973. 7. p. 85.

taposott ösvényeket hozta fel példaként. „Ha következetesen megvizsgáljuk a várt eredmény elmaradásának okát, elég hamar világossá válhat, hogy nem csupán az ott járók vétenek, hanem a tervezésnél, a park kialakításánál hiba történt, és ez az, amely az ellenkező magatartást kiváltja. Az utakat, a kijelölt betonjárdákat nem racionálisan, nem a közlekedés ritmusának, céljának megfelelően tervezték, s ebben a rosszul szervezett vizuális környezetben ellentétbe kerül a szépség és a célszerűség.”²⁸ Egy alig későbbi, de másik fórumon megjelent írás szerzői – a művészettörténészekből, iparművészekből és képzőművészekből álló, a környezetkultúrával foglalkozó hivatalos kutatócsoport – a lakótelepek telepítésénél figyelmen kívül hagyott táji adottságokat és az építkezések befejezése után évekig rendezetlenül maradt környezetet sorolta fel, mint az amúgy (természetesen) fejlődő építészeti kultúra hiányosságát.²⁹ A környezetkultúra fent említett, az építést, de a településtervezést is érintő rossz példáit persze lehetett a gazdasági korlátokra vagy a gyenge kivitelezésre fogni, de nehéz lett volna teljesen leválasztani az építészeti vagy a településtervezésről. A környezetkultúra vagy az építészeti kultúra terjesztésnek egyik fontos eleme, a példamutatás biztosan alig működött, még ha ennek a kifejtését a kultúra szakértői sem vállalták.

Maradt tehát a bizakodás a jövőben, amely idővel szükségszerűen elhozza az értékrendek változását. A marxi alap- és felépítmény összefüggésére ekkor már – legalább is a kultúra területén ritkán hivatkoztak – a Svédországból hazatért Kleineisel János érvelése mégis arra épült, hogy az egységes, harmonikus környezet alapja csak az egységes társadalom egységes értékrendje lehet. „A szocialista társadalomnak saját értékelési rend alapján tudatosan megfogalmazott környezetre, szimbólumokra van szüksége; környezetünk alakítását nem bízhatjuk egyedül az idegen vagy a saját gazdasági-technikai fejlődésünk adta esetlegességekre.”³⁰

Vámosy Ferenc egy 1977-es tanulmánya – legalább is a címében – pontosabb leírását ígéri a majdani szocialista környezetkultúrához vezető útnak. Az út hosszú lesz és időigényes. „Azt a környezetet tehát, amit a fejlett országokban több évszázados fokozatos gazdasági fejlődés és nemzetijövedelem-növekedés, illetve -felhalmozás teremtett meg, szocialista gazdaságunknak – egy-két évtized távlatán belül – egy új társadalmi termelékenység révén a fejlett szocializmus termelési-gazdasági bázisának talaján kell felülmúlnia, illetve meghaladnia.”³¹ A szerző szerint a cél eléréséhez tudatosan kell kimunkálni és felállítani egy jövőmodellt a design, az építészet és a városépítés terén, ami a tervezők feladata. Az általuk kidolgozott, majd megvalósított jövőmodell végül visszahat a társadalomra. „A tárgyak minősége nemcsak a létrehozók emberi-társadalmi-technikai, anyagi és szellemi fejlettségét tükrözi, hanem vissza is hat a társadalomra: neveli, fejleszti, alakítja a tárgyakat, épületeket, környezetet használó embert.”³² A vázolt módszerrel a kör hamarosan bezárul: a szocialista társadalomban a tervezők vonzó környezet-

²⁸ Bereczky Lóránt: A kulturált látás. *Társadalmi Szemle* 1973. 7. p. 79.

²⁹ Közművelődés és vizuális kultúra. *Népművelés* 1974. 8. pp. 19–21.

³⁰ Kleineisel János: A társadalom jellege és a környezet értékelése. *Valóság* 1977. 2. p. 99. A cikk érdekes (vagy csak politikailag kötelezőnek vélt) eleme, hogy miközben a szerző a svéd társadalom kevésbé differenciált voltával magyarázza a svéd építészetben tapasztalható egységes megjelenést, ezt végül mégsem tekinti követendő példának. A svédországi építészetből hiányzik az aktív társadalmi progresszió, szól az indoklás. Ez különösen érdekes annak ismeretében, hogy a hetvenes évek hazai építészetében kiemelt minta volt a finn, de általában a skandináv építészet is.

³¹ Vámosy Ferenc: A szocialista kultúra jövőmodellje a környezetalakítás terén. *Építés – Építészettudomány* 1977. 4. p. 354.

³² Ugyanott p. 358.

kultúrát hoznak létre, ami neveli a használókat, egészen addig, amíg ők is felérnek a szocialista kultúra remélt magas szintjére. Az írásból az elérni kívánt környezetről kevesebbet tudunk meg, az odavezető módszerről, eszközökről valamivel többet: minőségi környezetet kell létrehozni annak mindhárom (település, épület, tárgy) szintjén. Ahogy a kultúra más területein is befolyásolható, hogy mi kerül a közönség elé, a környezet esetében is ezt kell tenni. „Ha a könyvnél igényt formálunk arra, hogy az egyén csak viszonylag jól választhasson, és elfojtjuk – vagy legalább is elfojtani törekszünk – a pornográfiát, az alantas ösztönöket, a silányságot, még fokozottabb kötelezettségünk ez a környezetformálás évtizedekig determináló (tehát minél előbb érettebb hatást gyakorló, vagy fordítva: az indokoltnál hosszabb ideig tartóan primitív, s így testet-lelket gúzsba kötő) területén.”³³ A vázolt koncepció szerinti teljes tervezettség mellett – az írás végén – halványan felmerül a nyitottság elve, a közösségi aktivitás lehetősége.

ÉPÍTÉSZETI KULTÚRA

Az 1976-os közművelődési törvényre hamar reagáltak az építészet hivatalos és szakmai szervezetei. 1977-es kezdeményezés az a programjavaslat, amelyet az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium és a Magyar Építőművészek Szövetsége jegyeztek, s amelynek témája az építészeti műveltség terjesztése volt. A dokumentum definiálta az építészeti kultúra tartalmát és csatolt egy metodikát is, amely mentén a társadalom felvilágosítása és nevelése – a Kodály módszer mintájára – megvalósítható.³⁴

„Az építészeti kultúra magában foglalja:

- » az emberi környezet épített elemeinek összefüggő rendszerét, beleértve ezen rendszerek és elemek valamennyi fizikai (hőtani, hőérzeti, akusztikai, szilárdsági stb.) tulajdonságait, valamint valamennyi esztétikai (érzékkeltő, vizuális és egyéb) tulajdonságait,
- » azt a folyamatot, amely létrehozza az épített környezetet,
- » azt az ismeretanyagot, amely az ember épített környezetének kialakításához, létrehozásához szükséges,
- » az ember és társadalom, valamint az épített környezet kölcsönhatását (a műszaki, anyagi, eszmei elsajátítást és az alakító, fejlesztő tevékenységet).”³⁵

Bár az építészeti kultúra fenti meghatározása a teljességre törekedett – magában foglalta a folyamatot, az ismereteket és az egész beágyazódását a társadalomba –, az építészeti kultúra tárgya nem terjedt túl az épületen. Az elkövetkező tíz év kutatásai és konferenciái ezt az épületcentrikus megközelítést igazolták.

Az építészeti kultúra program kidolgozásának első lépéseként az ÉVM és a MÉSZ 1978 áprilisában építészeti tanulmány pályázatot hirdetett három témában: Építészet és életforma, Tervezélmélet, valamint Építészet és ízlésformálás. Az Építészet és ízlésformálás témakörre 11 pályamű érkezett be, amelyek közül hatot díjazott a zsűri, bár közülük csak három foglalkozott

³³ Ugyanott p. 363.

³⁴ Programjavaslat az építészeti műveltség terjesztésének előkészítéséhez, 1977 (ÉVM-MÉSZ). *Építészetelméleti alapkutatások 1978–1980. Az építészeti közvéleményformálás*. II. kötet, I. sz. Függelék. BME Építészettörténeti és Elméleti Intézet, Budapest 1980.

³⁵ Ugyanott p. 1–2.

valóban az ízlésformálással. Az írások áttekintése mégis tanulságos, mivel a három tanulmány közül kettő szerzője az ÉVM Magánlakásépítés Fejlesztése Célprogram Bizottságának a tagja volt, így tanulmányuk lényegében a hivatalos koncepciót tükrözte. A hetvenes években a hazai építészeti kultúra gyenge pontja egyértelműen a magánlakás-építés volt, hiszen az állami tervezéssel nem lehetett gond. „Nem kell itt foglalkoznunk a közületek építkezéseivel, mert ezeknek a megrendelője, tervezője, kivitelezője megfelelő szakmai felkészültségű szervezet” – pontosította a vizsgálati kört az egyik írásnak a magánlakás-építésben nem érintett építőmérnök szerzője.³⁶

A magánlakás-építés fejlesztésében és így az építészeti kultúra terjesztésében is közvetlenül részt vevő szerzők komplex rendszer kidolgozására törekedtek. A 16. számú pályamű részletesen felsorolta a témában érintett-érdeelt szervezeteket, az építészeti nevelés módszereit és az építészeti kultúra közvetítőeszközeit. Ez utóbbiak leginkább a „pozitív példák” és az „ismeret-terjesztés” csoportjába voltak sorolhatóak: kiállítások, mintalakások, televízió, rádió, könyvek, kiadványok és egy új folyóirat. „A folyóirat kiadásának egyik alapvető indoka: társadalmi síkú építészeti segítségnyújtás az otthonteremtéssel, az otthon bővítésével, korszerűsítésével és fenntartásával, továbbá a második otthon – a hétvégi ház – létrehozásával foglalkozó, jobbra a maguk erejére támaszkodó lakosok, illetve családok számára” – írták a szerzők.³⁷ A részleteket is kidolgozták, kezdve a folyóirat nevével, a példányszámon és a tervezett rovatokon át az olvasók és a támogató szervezetek köréig.³⁸

A 3. számú tanulmánynak a témában szintén közvetlenül érintett szerzője az építészeti nevelés fontosságát emelte ki az építészeti kultúra, a térszemlélet fejlesztésének a folyamatában. A vizuális nevelést áttekintette az óvodától a középiskoláig, majd tételesen meghatározta a szükséges teendőket. „Új szemléletű tantervek kidolgozása; az óvodai, iskolai, középiskolai és egyetemi vizuális képzést nyújtó tantervek összehangolása; a pedagógusok (nevelők, tanítók és tanárok) továbbképzése egységes irányelvek szerint.”³⁹ Az építészek egyetemi képzésében magasabb tervezési óraszámot javasolt, és az egész koncepció kézben tartásához egy építészeti kutatóintézet létrehozását.⁴⁰

Az 1978-as tanulmánypályázat anyaga – a kiírás és a beérkezett javaslatok is – az építészeti építőművészetnek tekintő szakma véleményét tükrözte: az építészeti kultúra színvonalát leginkább a magánérős építkezések veszélyeztetik. A rossz helyzeten az építetők és általában a laikus közönség ízlésnevelésével kellene javítani, az eszközök pedig: nevelés, tájékoztatás, jó példák létrehozása és bemutatása. A központilag szervezett és irányított kulturális nevelés (népművelés?) koncepciójától való óvatosságra a 3. számú tanulmány utalt a területi főépítész rendszer bevezetésének a javaslatával. A szerző szerint a főépítészek egyik feladata „a vizuális kultúrára nevelés irányítása és befolyásolása” lehetne. A fogalmazás alapján azonban a főépítész pozíció inkább volt értelmezhető a központ kinyújtott kezeként, mint az adott hely meglévő vagy alakuló kultúrájára alapozó segítségként.

³⁶ Dr. Turán Zsolt: Építészet és ízlésformálás. In: *Építészeti tanulmánypályázat 1978*. MÉSZ, Budapest 1979, p. 243.

³⁷ Dr. Gádorosi Ferenc, Gádorosi Zsuzsanna és Szöllősi Andrásné: Az építészeti ízlésnevelés komplex rendszere. In: *Építészeti tanulmánypályázat 1978*. MÉSZ, Budapest 1979, p. 179.

³⁸ A Magánlakásépítés Fejlesztése Célprogram Bizottság később – ha saját lapot nem is indított – a tanulmányban felsorolt eszközökből (kiállítások, tájékoztató kiadványok stb.) sokat alkalmazott.

³⁹ Timon Kálmán: Építészet és ízlésformálás. In: *Építészeti tanulmánypályázat 1978*. MÉSZ, Budapest 1979, p. 212.

⁴⁰ A tanulmány szerint a javasolt építészeti kutatóintézetnek más feladata is lett volna, hogy pontosan mi, az nem derült ki.

Két évvel később a MÉSZ újabb tanulmány pályázatot hirdetett, immár több intézmény bevonásával. A MÉSZ, az ÉVM, a Népművelési Intézet és az Országos Pedagógiai Intézet közösen állította össze a kiírást. Egyetlen témakört adtak meg: az építészeti kultúra tartalma, terjesztésének lehetőségei és módszerei a nevelésben és a közművelődésben.⁴¹ A kiírást követve a beérkezett 35 pályamű többsége a neveléssel foglalkozott, célcsoportnak tekintve az óvodás, az általános és a középiskolás korosztályt. A szerzők részletes programot dolgoztak ki arra, hogy a kicsiktől a nagyokig mit és hogyan kellene tanítani. A nevelés helyszíne többnyire az iskola volt, de a javaslatok eltértek abban, hogy a tananyagot melyik tantárgy keretében kellene átadni (technika, rajz, környezetismeret), vagy jobb helye lenne-e valamely szakköri foglalkozáson. A szerzők többsége érthető okból pedagógus volt, de építészmérnökök és művészettörténészek is dolgoztak ki programokat. A közművelődést, avagy a felnőttek nevelését, továbbképzését kevesebb írás érintette. Ezek szerzői a kiállításokat, a tájékoztató könyveket, közöttük a hazai építészekről szóló, példaként szolgáló monográfiákat említették eszközként.

A kiírásból is következő, egységes megközelítéstől egy tanulmány tért el. A zárójelentés szerint parképítő ágazatvezető, végzettsége szerint erdőmérnök Czerny Károly egy munkafüzettervet nyújtott be *Hogyan tegyük szebbé közösségünket?* címmel.⁴² A 12 szempont alapján elvégzett vizsgálat a település léptékében kitért a község, Ráckeve fekvésére, természeti környezetére, játszótereire, az utcák fásítására. Az épületek szintjén foglalkozott a műemlékekkel, az emlékművekkel, a lakóépületek színezésével, a kerítésekkel és a lakóépületek funkcionalitásával is. A vizsgálat mindig a helyzet és a problémák megfogalmazásával indult, majd következtek a megoldási javaslatok. A szerző a saját kutatásában feltett kérdéseket és vizsgálati szempontokat javasolta másoknak is. A koncepció szerint a gondok megoldásának egy része a település vezetésének a kompetenciájába tartozik, míg a műemlékvédelem az országos szervvel közös feladat. A házak egységes (adott esetben fehér vakolat barna nyílászárókkal) színezése már a tulajdonosok rábeszélésével kellene történjen, akárcsak a sötétbarna fakerítés alkalmazása. 1980-ban a fehér fal és a sötétbarna ablakkeret az új családi házakon már inkább általános, mint szokatlan volt, a szerző megközelítésének értéke, hogy a környezetkultúra alakításába, ha óvatosan is, de megkísérelte bevonni a község vezetését és a helyieket.

Az 1977-es ÉVM-MÉSZ programjavaslat alapján a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Elméleti Intézete is végzett egy kétéves kutatást *Az építészeti közvéleményformálás* témában.⁴³ Az anyag az építészeti kultúra és a közoktatás témája mellett foglalkozott az építészeti kultúra megjelenésével a tömegkommunikációban (nyomtatott sajtó, rádió, televízió), a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat fórumain, valamint a könyvkiadásban és a kiállításokon. A kutatás résztvevői az intézet munkatársai voltak, így forrásként saját gyűjtéseik álltak rendelkezésre, a munka keretében a vizsgált területeken szociológiai kutatás, felmérés nem készült. Az anyag szociológus opponense mégsem a felmérés hiányát, hanem a közvélemény szociológiai fogalmának a pontatlan használatát jelezte. A közvélemény a szociológia értelmezésében „az építetők, tervezők, kivitelezők és használók hatalmi viszonyait, érdekkonfliktusait, va-

⁴¹ *Építészeti tanulmány pályázat 1980.* MÉSZ, Budapest 1982, ps. 290.

⁴² Czerny Károly: *Hogyan tegyük szebbé közösségünket?* Munkafüzet-kiadványterv vázlata. *Építészeti tanulmány pályázat 1980.* MÉSZ, Budapest 1982. pp. 203–215.

⁴³ *Építészeti elméleti alap kutatások 1979–1980. Az építészeti közvéleményformálás.* I. kötet. Tanulmányok. BME Építészettörténeti és Elméleti Intézet, Budapest 1980.

lamint kompromisszumok útján vagy hatalmi vagy propagandisztikus eszközökkel megoldott konfliktusait jelenti. Ebben az erőterben alakulnak ki az építésre és az építőművészetre vonatkozó közvélemény különböző formái.”⁴⁴ Valódi közvélemény híján legfeljebb az egyes épületek kapcsán felcsapó vitákról, látens közvéleményről beszélhetünk, állapítja meg az opponens. A kutatás következtetése szerint viszont a fejlett építészeti közvélemény feltétele épp a fejlett építészeti kultúra. „Realitása csak annak van, ha a térbeli érzékelés, térszemlélet, manuális kreativitás és a fejlett vizualitás (érzelmi-érzéki teljességen alapuló) kifejlését tekintjük társadalmi célnak.”⁴⁵ A cél eléréséhez a térbeli érzékelés oktatása szükséges az óvodától az érettségiig, hogy kialakuljon az építészet értő közönsége. A kutatási jelentés szerzői ebből az előzetes koncepcióból indultak ki, amit az opponens dicséretes, ám reménytelen célnak látott. „Végül is úgy tűnik, hogy a szerzők az építészeti közvélemény-formálás feladatául azt az igen tiszteltetreméltó és érthető, de hiábavaló célt jelölik meg, hogy az igényes építőművészetnek értő közönséget teremtsen.”⁴⁶

ÉPÍTÉSZETI KULTÚRA – KÖRNYEZETKULTÚRA

Az 1980-as évek elején egy gazdasági változás ismét előtérbe hozta az építészeti kultúra témáját. 1982 január elsejével lépett életbe az a rendelet, amely lehetővé tette gazdasági munkaközösségek létrehozását.⁴⁷ A csökkenő állami és egyéb központi beruházások idején ezek a kisebb vállalkozások lehetőséget jelentettek az építészek számára az önállósodásra. Az elvállalható munkák köre, léptéke nőtt a korábbi magántervezéshez képest, bár továbbra is korlátozott volt. Az állami lakásépítés radikális visszaesését a magánlakás-építés ellensúlyozta, amely az új építészeti kisvállalkozások fő területe lett. A politika és a szakma egyaránt fontosnak tartotta, hogy az építészeti minőség ne szenvedjen csorbát, az építészeti és a környezetkultúra ne sérüljön. Az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium ezért kidolgozott egy programot az építészeti és környezetkultúra fejlesztésére 1983-as tervezett indítással. A cselekvési program legfontosabb partnere ez esetben is a Hazafias Népfront volt, de több más szervezet is részt vett benne.⁴⁸ A végrehajtás lényege a minél szélesebb társadalmi rétegek bevonása volt, illetve az alkalmazkodás az eltérő igényekhez. „Ez az eddigi »átlag«-szemlélet elvetésére, a helyi adottságok, a környezet követelményeinek sokkal gondosabb, összetettebb figyelembevételére serkent” – összegezte a koncepciót a Magyar Nemzet publicistája.⁴⁹ A környezet követelményei között 1983-ban – a korszerűség és újszerűség követelménye mellett – immár kimondva is megjelent a

⁴⁴ Wessely Anna: Opponensi vélemény az „Építészettörténelmi alap kutatások 1979–1980. Az Építészeti közvéleményformálás” című tanulmánykötetről. *Építészettörténelmi alap kutatások 1981*. Budapesti Műszaki Egyetem. Építészettörténelmi és Elméleti intézet. Budapest 1981, Wessely–3.

⁴⁵ Dr. Vámosy Ferenc: Az építészeti közművelődés fejlesztésének távlati terve. *Építészettörténelmi alap kutatások 1979–1980. Az építészeti közvéleményformálás. I. kötet*. Tanulmányok. BME Építészettörténelmi és Elméleti Intézet, Budapest 1980. Távlati terv 6.

⁴⁶ Wessely–4.

⁴⁷ A Minisztertanács 28/1981. (IX. 9.) számú rendelete a gazdasági munkaközösségekről. *Magyar Közlöny* 1981. 53. szám, pp. 731–733.

⁴⁸ Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Magyar Építőművészek Szövetsége, Hazafias Népfront Településpolitikai Munkabizottsága, Népművelési Intézet.

⁴⁹ Komor Vilma: Építészet. *Magyar Nemzet* 1982. november 20. p. 5.

hagyományokhoz való illeszkedés. „A nemzetközi összehasonlításban is rendkívüli anyagi erőfeszítések ellenére a hazánkban folyó építőmunka eredményeiben nem jutnak eléggé kifejezésre építészeti kultúránk új – a fejlődő társadalomhoz és a múlt legnemesebb hagyományaihoz egyaránt kötődő – vonásai.”⁵⁰

Az *Építészeti kultúra – környezetkultúra* program keretében a programban részt vevő szervezetekkel együttműködésben került sor egy kétnapos, országos konferenciára 1983 októberében. A program, egyben a konferencia címe ellenére az előadók többsége az építészetről és nem a környezetről beszélt. Ezt magyarázza, hogy a felszólalók többsége a hazai építészet neves, gyakorló építésze volt, akit nem annyira az általános építészeti kultúra, inkább az országot ekkor elérő posztmodern építészeti hullám érdekelt. A posztmodernnel beköszöntő pluralizmus az építészek számára egyaránt jelentette a korábbi biztos (modern) alapok elvesztését és (a modern kötöttségeiből kiszabadulva) újak keresését. A kulturális alapokat a szerves építészet képviselői a népi-nemzeti gyökerekben találták meg, mint egyedül helyes forrást. Ahogy egyikük összefoglalta: „A természet törvényeiről pedig az építészet esetében sem tanácsos megfeledkezni. ...egy épület pontosan olyan, mint egy filozófiai képlet vagy mint egy fa. És a fa úgy működik jól, hogy ha az évszázados gyökérzetén szívódik fel a jótékony eső a levelekbe.”⁵¹ A környezet, a település léptékében viszonylag kevés résztvevő gondolkodott. A kevés kivétel egyike egy szociológus volt, aki a település és a lakók közötti kapcsolat fontosságát, a beleszólás, a részvétel lehetőségét és szükségességét emelte ki. „A város és a környezet iránti elkötelezettség azonban csak akkor bontakozhat ki, ha létrejön a tervezés valódi nyilvánossága. ...Nem a lakosság véleményének meghallgatására, beleszólási joga érvényesítésére gondolok, hanem tényleges, jogos részvételére már a koncepció kialakításában.”⁵² A kapcsolat fontosságáról szólt az ÉVM főmérnöke is. „Létre kell hoznunk ismét a közösségek és az építészek partnerségét, a hivatalos intézményrendszer kiegészítéseként minden község elöljárósága mellé a települést, annak arculatát folyamatosan gondozó főépítési, tanácsadó-építési rendszert, amelyben a résztvevők valóban a községek felelős gondozóivá válhatnak, együtt élve a mindennapi gondokkal, folyamatosan követve a változó igényeket, egyben segítve, formálva, nevelve is a lakosságot, mialatt ők is az építettők valós értékrendjének megismerőivé válhatnak.”⁵³ A leírt és javasolt partnerség egyértelmű közeledést mutatott a lakosság felé, de a kapcsolat nem egyenrangú partnereket jelentett és főleg nem az épített környezet teljes területén. A főépítész a községekben jelenik meg, segít és nevel, talán közvetít a település vezetése és lakói között. Azokban a községekben, ahol meghatározó volt és a tervek szerint is az marad a magánlakás-építés – pontosabban a családlakás-építés –, mintha az építészeti és környezetkultúra színvonalának javítására csak ezen a területen lett volna szükség.

⁵⁰ Ugyanott

⁵¹ Csete György: Építészetünk gyökerei. *Építészeti kultúra – környezetkultúra*. Országos konferencia, Szeged, 1983. október 20–21. p. 35.

⁵² Wessely Anna: Ízlés – társadalom – környezet. *Építészeti kultúra – környezetkultúra*. Országos konferencia, Szeged, 1983. október 20–21. p. 92. A participációt, a lakosság bevonásának különböző, a konzultációtól a saját kezű építésig terjedő szintjeit ekkor már jó pár éve ismerték és alkalmazták tőlünk nyugatra.

⁵³ Pataky Szabolcs: Építésgazgatási feladatok a környezetkultúra alakításában. *Építészeti kultúra – környezetkultúra*. Országos konferencia, Szeged, 1983. október 20–21. p. 123.

A szegedi konferenciát kiemelt érdeklődéssel követte a sajtó. Az egyes előadásokra is kitérő beszámolóiban közös volt annak az említése, hogy a jövőben a lakosság, a társadalom aktív részvételére különös figyelem irányul. Az *Építészeti kultúra – környezetkultúra* programnak valóban ez volt a hivatalos üzenete. Az aktív részvétel módszereinek kidolgozása és megvalósítása helyett azonban az ÉVM maradt a mintaadás módszerénél, amikor meghirdette „Az év lakóháza 1983” pályázatot.⁵⁴ „Mai viszonyaink között a követhető jó példa nagyobb meggyőző erővel hathat, mint a rendelet paragrafusa. Ezt a hiányt hivatott részben pótolni ez a pályázat, előtérbe hozva a magánépítést, nyilvánosságot adva a jónak ítélt példának, mintegy a »divatteremtés« szándékával, széles körben megismerve azokat.”⁵⁵ A pályázatra családi házakkal, többlakásos házakkal, sőt bővítésekkel is lehetett nevezni. Az akció a magánlakás-építőknek szólt egy olyan időszakban, amikor a magánlakás-építés már több mint 80 százalékát adta a teljes hazai lakás-építésnek.⁵⁶

1984-ben jött ki a Művelődéspolitikai Munkaközösség állásfoglalása az MSZMP művészetpolitikájának időszerű feladatairól. Az anyag elsősorban a megváltozott művelődési feltételek és a kultúra iránti igények kapcsán született, egyúttal reagálni próbált a szocialista kultúra eszmei elbizonytalanodására is. A legnagyobb gondot ugyan nem az építőművészet jelentette, de a szöveg két ponton is rögzítette az e téren szükséges teendőket. „Érdemi változásokat kell elérni annak érdekében, hogy a tervezésben, az iparban és a kereskedelemben nagyobb szerepet kapjanak a formatervező szakemberek és az iparművészek, hogy a lakóhelyi környezet és a közintézmények építészeti kialakításában – a gazdasági-pénzügyi lehetőségek határain belül – nőjön az építészek szerepe.”⁵⁷ A pontos teendőket nem említi a szöveg, de a mondat arra utal, hogy talán nem érvényesültek eléggé az építészeti elképzelések az épületek és a lakóhelyi környezet kialakításában. Egy oldallal később mégis megjelenik az épített környezet témája a művészeti nevelés kapcsán. „A közoktatás folyamatos fejlesztése során kapjon nagyobb figyelmet az anyanyelvi műveltség fejlesztése, az erkölcsi és esztétikai igényességre nevelés, a kulturált környezet iránti fogékonyság felkeltése. Az iskolában folyó esztétikai nevelés terjedjen ki a vizuális kultúrával, a környezetkultúrával, valamint a művészi tárgyformálással kapcsolatos elemi készségek és ízlés kialakítására.”⁵⁸ A jelentést készítő Művelődéspolitikai Munkaközösség megmaradt az építészeti kultúra emelésének két, az építész szakma által régóta preferált eszközénél: az építészek nagyobb szerepének az érvényesítése, illetve a közönség, a használók nevelése.

Az *Építészeti kultúra – környezetkultúra* program második nagy konferenciáját 1985-ben Sárospatakon tartották. A tanácskozás „Az építész szerepe és felelőssége a környezet és az építészeti kultúra alakításában” címet kapta, de nem kísérté akkora érdeklődés, mint az első eseményt. A beszámolók többsége a címből az építészeket, illetve az építészek felelősségét emelte ki.⁵⁹

⁵⁴ Az 1983-ban és utána évente meghirdetett pályázat kiírói az ÉVM, a Fővárosi Tanács és a megyei tanácsok voltak, a pályaműveket pedig az ÉVM, a MÉSZ, az Építéstudományi Egyesület, a Magyar Urbanisztikai Társaság és a Hazafias Népfront delegáltjai bírálták.

⁵⁵ Pataky Szabolcs: Az év lakóháza 1983. Környezetünkéről egy pályázat ürügyén. *Magyar Építőművészet* 1984. 2. p. III.

⁵⁶ Az év lakóháza pályázat 1997-ig működött változó keretek között.

⁵⁷ Az MSZMP művészetpolitikájának időszerű feladatairól. *Társadalmi Szemle* 1984. 10. p. 20.

⁵⁸ Ugyanott p. 21.

⁵⁹ V. S.: Az építészek felelőssége. *Népszava* 1985. március 7. p. 12.; Balogh Júlia: Főszereplő az építész. *Hajdú-Bihari Napló* 1985. március 21. p. 4.; Békési István: Az építészek felelőssége. *Népszabadság* 1985. április 10. p. 3.

Jantner Antal miniszterhelyettes a szakma felelősségeként említette az építészeti tervek olykor kifogásolható minőségét, a színvonal emelése érdekében a tervezési jogosultság szigorítását, illetve a szakigazgatási munka javítását.⁶⁰ Az építészeti kultúra, sőt a környezetkultúra is bekerült néhány újság cikk címébe, de – a szakmai szigorításokon túl – csak egy ponton tudtak előrelépésről beszámolni: „a környezetkultúra már az iskolai oktatásban is helyet kapott: a technikantárgy oktatásával megkezdődött az anyag-, tárgy- és térformáló ismeretek átadása”.⁶¹ Az építészeti kultúra színvonala emelésének maradt tehát két eszköze, a szigorítás és a nevelés. Az építészeti nevelést az érintett szakmák (pedagógusok és építészek) már 1978, az első építészeti tanulmány pályázat meghirdetése óta fontosnak tartották. Az ÉVM által vezetett program következő lépéseként az 1985 márciusi konferencia után a nevelés külön konferenciát kapott. 1985 májusában Kecskeméten rendezték az első építészeti-nevelési konferenciát,⁶² majd 1987-ben Pécsen került sor a II. Nemzetközi építészeti és nevelési konferenciára. A háromnapos esemény rangját immár nemzetközi előadók, kiállítás és egy, az alkalomra készült gyermekopera emelte.⁶³ A legtöbb előadás természetesen a környezeti neveléssel foglalkozott, de szó volt az építészeti kultúráról is. A nevelési eszköznek is tekinthető gyermekoperában a természeti környezet megóvása jelent meg, az egyik szekcióban pedig elhangzott Meggyesi Tamás előadása a lakókörnyezeti kultúráról.

TELEPÜLÉSI KULTÚRA

Az *Építészeti kultúra – környezetkultúra* program szervezői és mozgatói a helyzet javítását részben az épületek építészeti színvonalának az emelésével, részben a lakosság vizuális környezeti nevelésével remélték elérni. Ahogyan a pécsi konferenciáról beszámoló tudósító fogalmazott: „Az építészeti környezetkultúra fejlesztése nem lehet egyetlen ágazat ügye, az egész társadalom közös feladatává kell tenni. Erősíteni kell az építőket, a használók igényességét és felelősségét, s ennek alapjait az iskolai oktatásban kell megteremteni.”⁶⁴ A környezethez, vagyis a lakáson kívüli térhez, a települések kultúrájához másként közelítettek a szociológusok. Szűcs István az 1981-es *Közművelődés, településfejlesztés* című szakági konferencia kapcsán készült beszélgetésben a környezet kulturáltságának három összetevőjét említette. Elsőnek sorolta a környezet tisztaságát és gondozottságát, másodikként az esztétikus megjelenést, amely alatt az egyes épületek rendszerét, összhangját értette és harmadikként a környezet otthonosságát, elfogadhatóságát. Ez utóbbi befolyásolja főként az emberek magatartását – tette hozzá.⁶⁵ Wessely Anna a már említett 1983-as konferencia előadásában az érintett lakosok bevonását, véleményük figyelembevételét tartotta fontosnak. A lakosság véleményének a fontosságára a konferencia zárszavában Miklós Pál, a Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatója is visszatért, egyetértve

⁶⁰ V. S.: Az építészek felelőssége. *Népszava* 1985. március 7. p. 12.

⁶¹ Igényesebben kell formálnunk településeink arculatát. *Népszabadság* 1985. március 7. p. 4.

⁶² Gáborjáni Péter: A humán környezetépítés változó modellje. *Magyar Építőművészet* 1987. 1. p. 58–59.

⁶³ Kapsza Miklós: Építészet és nevelés. *Magyar Építőművészet* 1988. 4–5. p. 116–117.; H. I.: Nemzetközi konferencia a környezetkultúráról. *Dunántúli Napló* 1987. november 14. p. 4.

⁶⁴ Nemzetközi építészeti konferencia Pécsen: Az egész társadalom feladata a környezetkultúra fejlesztése. *Magyar Nemzet* 1987. november 16. p. 3.

⁶⁵ Kozma Tamás és Szűcs István: A környezet kultúrája, adottságaink és lehetőségeink. *Városépítés* 1981. 6. pp. 3–4.

a gondolattal, hogy el kell fogadni az ízlésmultizmust. Hozzátette azt is, hogy a környezetkultúra minőségét befolyásolja, adott esetben teljesen lerombolja a környezet elhanyagoltsága.⁶⁶

A településtervező szakma, túljutva az új városrészek ideális elrendezésének a megtervezésén, az 1980-as években kezdett el azzal foglalkozni, hogy nem csak a kiemelten védett történeti városmagoknak vannak megőrzendő értékei. A Városépítési Tervező Intézet Műemléki Irodája az új megközelítés jegyében dolgozta ki a települések műemléki-történeti értékvizsgálatának elveit az általános rendezési tervek előkészítő munkarészeként. Ezek szerint a történeti vizsgálatok kiterjedtek az úthálózat és a telekszerkezet változására, a terület fejlődésének irányára, feltüntetve a fontosabb épületek, a régi malmok, csárdák, postaállomások stb. helyét. A településföldrajzos megközelítés mellett a felmérésnek volt egy másik vonala is, amely a helyszíni bejárás alkalmával a településkép meghatározó elemeit gyűjtötte össze. „Ezek során nem kizárólag az egyedi építészeti értékeket próbáljuk feltérképezni, hanem a falvak, városok egyéniségét, jellegzetes utcaképeit, teresedéseit, sajátos arculatát. Az ilyen hangulati hatást sok minden alakíthatja: az utcaszélesség, a beépítés sűrűsége, ritmusa, magassága, a kerítések és nem utolsósorban a növényzet.”⁶⁷ Néhány évvel később az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium már hasonló felépítéssel adta ki területrendezési tervezési segédletét, igaz, csak a történeti településekre vonatkozóan. A segédlet az általános rendezési terv vizsgálati részének szerves részeként írta elő a településtörténeti és városképi vizsgálatot, beleértve – többek között – a következőket: településtörténet, kultúrtörténet, a település és a táj viszonya, a történeti településszerkezet, a morfológiai összefüggések, a növekvő beépítés jellegzetességei, a környezeti mikrostruktúrák, az utcák és a terek minősége, látványa stb.⁶⁸ Az egyes tételek között különösen érdekes a „környezeti mikrostruktúrák” vizsgálata, amely definíciójában a társadalmi-közösségi szempontok is megjelennek. „A területen élő emberek kötődése a fizikai kerethez, az emberi kapcsolatok összessége, amelyek a területen található létesítmények (üzletek, közparkok, eszpresszók stb.) segítségével jönnek létre.”⁶⁹

A minisztériumi tervezési segédlet a történeti települések általános rendezési terveihez szükséges vizsgálatokat írta le. Az 1980-as években azonban a nemzetközileg hódító posztmodern gyorsan teret nyert a hazai építészetben és – a posztmodern pluralizmusával ellentétben – kiemelte a sokszínűség egyik elemét, a múltat. Ahogy haladtunk előre az 1980-as években, az építészeti környezet kapcsán egyre fontosabbá váltak a hagyományok. A történeti települések kifejezést felváltották a hagyományos település és a hagyományos települési kultúra kifejezések. Ebben a szellemi közegben az állami lakásépítés radikális visszaesése, egyidejűleg a magánérs lakásépítés felfutása idején a hagyományos települési kultúrák megismerése aktuálisnak tűnt. Az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium 1983-ban útnak indított *Építészeti kultúra – környezetkultúra* programja keretében kezdődött a hagyományos lakókörnyezeti kultúrák kutatása Meggyesi Tamás vezetésével.⁷⁰ A kutatás címének megfelelően elsősorban a lakókörnyezetre

⁶⁶ Dr. Miklós Pál: Zárszó. *Építészeti kultúra – környezetkultúra*. Országos konferencia, Szeged, 1983. október 20–21. p. 141–145.

⁶⁷ Muszik L.-né Faltin Vera: Településvizsgálat az általános rendezési tervek készítéséhez (történeti, szerkezeti és településképi szempontból). *Műemlékvédelem* 1982. 3. p. 186.

⁶⁸ *Területrendezési tervezési segédlet 20. A történeti településszerkezet-, településképi- és műemlékvédelem*. ÉVM 1986.

⁶⁹ Ugyanott p. 16.

⁷⁰ *Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak feltárása és értékelése a továbbfejlesztés szempontjából*. Készítette az ÉTE munkacsoportja dr. Meggyesi Tamás vezetésével 1983–1984.

fókuszált, nem a teljes településre. Lakókörnyezet alatt a kutatók olyan összefüggő lakóterületet értek, amelyen belül a telek, a lakóház, az udvar, a kert, a kapu, az utca stb., valamint ezek egymáshoz való viszonya egy történetileg meghatározott életmód jegyében azonos jellegű, tipikus, ismétlődő mintákat hozott létre. A kutatás a Magyarországon még létező és fellelhető valamennyi lakókörnyezet (a tanyáktól a lakótelepekig) feldolgozását tervezte, de éppen mert erőssége a helyszíni felmérés volt, a két szélső lehetőség közötti kisvárosi, de legalább is a városiasodó lakókörnyezetekből vette mintáit.

A kutatás eredményei iránti fokozott érdeklődést mutatta, hogy azok hamar ismertté váltak, igaz – mivel a kutatási jelentés csak sokszorosításban jelent meg – leginkább előadásokon és riportokban. Az újságcímek a hagyomány vonzó fogalmát emelték ki: „Hagyomány-újraértékelés?“, „Feltáratlan hagyományok. Az érték divatja“. A nyilatkozó kutatásvezető pedig a közönség számára is könnyen értelmezhető elemekre koncentrált: a kapuk sajátos helyi és egyben szimbolikus szerepe, a tájanként változó kerítések kialakítása, vagy épp a telkek praktikus beépítési formái.⁷¹

A település elemeinek, a részleteknek és a beépítésnek a feldolgozása után szükségszerű továbblépés volt a település szerkezetének a vizsgálata. Ehhez pénzügyi támogatás és a terepmunkát segítő-elfogadó települések voltak szükségesek.⁷² Az eredményekről az első beszámolóra az 1986-os Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetemen került sor. Már az esemény alaptémáját is a települési kultúra aktualitásához igazították: „A városi kultúra és a települések arculatának kölcsönhatásai“. A konferencia keretében a két protokolláris felszólaló (a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtitkára és a Vas Megyei Tanács elnöke) után rögtön Meggyesi Tamás következett „Hagyomány és haladás a lakókörnyezet formálásában“ című előadásával.⁷³ A kutatás folytatását, illetve kiterjesztését végül az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium újabb megbízása tette lehetővé. A vizsgálatok az adott városrész kialakulásának a történetével kezdődtek, a terület szerkezetével és környezeti kapcsolataival, az utcák és terek, valamint a telekrendszer sajátosságai bemutatásával folytatódtak, ezek után tértek rá a telekhasználatra, a lakóépületekre, végül az utcaképre és a jellegzetes építészeti elemekre. Az arányok azonban a harmadik és negyedik munkarész, a lakóépületek és az építészeti elemek felé tolódtak el, a megbízó igényeinek megfelelően. „Az a tény viszont, hogy a megbízói igények fokozatosan az épületek és nem a komplex környezetek tipológiája felé terelték a kutatást, bizonyos mértékben leszűkítette az eredetileg felvetett kérdést és így a tipológia épületcentrikussá vált“ – állapította meg a kutatás vezetője.⁷⁴ A kutatást az ÉVM ugyanis azzal a céllal finanszírozta, hogy az eredmények a magánlakás-építést segítsék a hagyományos hazai építészeti kultúrából táplálkozó ajánlott tervekkel. A kutatás anyagát a megyei főépítészek díjmentesen kézhez kapták, ez képezte több megyei ajánlott családiház-tervpályázat alapját,⁷⁵ de az eredményeket külön kiadványként és megjelentették.⁷⁶ Bár a kutatási eredményeknek az építészetcentrikus részét

⁷¹ Javorniczky István: Feltáratlan hagyományok. Az érték divatja. *Magyar Nemzet* 1985. szeptember 14. p. 7.

⁷² Fazakas Péter: 6. Urbanisztikai nap Szombathelyen. *Városépítés* 1984. 4. p. 35.

⁷³ Téma: kultúra és település. Megnyílt a Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem. *Magyar Nemzet* 1986. augusztus 5. p. 3.

⁷⁴ Meggyesi Tamás: Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúráinak tipológiája. *Településtudományi Közlemények* 1987. Vol. 35. p. 9.

⁷⁵ T. K.: A hagyományápolás jegyében. *Magyar Nemzet* 1987. december 3. p. 6.

⁷⁶ *Magyarország hagyományos lakókörnyezeti kultúrájának tipológiája*. LAKÁSINFORM BT. 1987.

kísérte nagyobb érdeklődés, épp egy, a korszak építészetét összefoglaló munka szerzője emelte ki a kutatás településtudományi értékeit. „Az egyik legnagyobb horderejű változást a település-tervezésben a »városi szövet« jelentőségének felismerése okozta. Az építészek újra felfedezték, hogy a város lényegét a házak között maradó »negatív tömeg«, az utcák és terek rendszere adja. ...Meggyesi Tamás vezetésével folyik Magyarország jellegzetes településbeli hagyományainak fölmérése.”⁷⁷

AZ ÉPÍTETT KÖRNYEZET ALAKÍTÁSA ÉS VÉDELME

1991–1992-ben a *Magyar Építőművészet* három folytatásban részleteket közölt Meggyesi Tamás tervezett könyvéből. „A sorozat *Települési kultúráink* címen egy-egy falu vagy városrész tradicionális környezetkultúráját szeretne volna közkinccsá – és 1995-re a világ számára is hozzáférhetővé – tenni” – írta a felvezetésben a szerző. A kedvcsináló, egy-két oldalas, képes-rajzos írások három nagyon különböző területet mutattak be: egy tanyavilágot, egy alföldi település kisvárosi részét és egy bakonyi falut.⁷⁸ A könyvből, az elvégzett kutatás közzétételéből végül nem lett semmi, ami akár a rendszerváltás utáni bizonytalan gazdasági időknek is betudható. A tervezett könyvcíméből ekkor már kimaradt az 1980-as évek húzófogalma, a „hagyományos”, feltételezve, hogy települési kultúráink azok teljességében, táji, természeti kapcsolataikkal, település-szerkezetükkel és szövetükkel együtt értendők. A szerző a többéves vizsgálatok eredményét az alföldi halmazos településekre szűkítve akadémiai doktori értekezésében dolgozta fel.⁷⁹ Az anyag dokumentációs-rajzos anyagrésze később, 2008-ban könyv formájában is megjelent.⁸⁰ A gyűjtemény az utcák, az úthálózatok formáját, az utcák és terek kapcsolatát, a terek formáját rendszerezi, felrajzolva azok hálózatát az egyes településeken, kibontva sajátos karakterüket. A megközelítés módszertani relevanciáját a települési értékvédelem szempontjából Meggyesi egy előadásában foglalta össze. „A beavatkozás elvi alapjait onnan lehet levezetni, hogy egy városrész karakterét nem elsősorban az egyedi műemlékek, hanem a települési szövet integritását őrző, de önmagában kimagasló építészeti értéket nem jelentő épületek és azok ismétlődő térbeli rendszere (telekméretek, beépítési forma, kialakult építési vonalak, épületmagasság és tetőfelépítmények, kapukultúrák stb.) képviselik.”⁸¹

Bár az előbbi példa azt mutatja, hogy a történeti települési vizsgálatokra a rendszerváltás után nem volt igény, ez nem volt igaz a gyakorlati megközelítésre. 1991-ben a Fővárosi Önkormányzat adott megbízást Budapest karaktertervének az elkészítésére. Az Építész Stúdió 11 Kft. által vezetett kutatócsoport saját rendszere kidolgozása előtt bécsi, hamburgi és svájci települési

⁷⁷ Ferkai András: Az utóbbi évek magyar építészetéről. *Művészet*. 1986. 9. p. 14.

⁷⁸ Meggyesi Tamás: Települési kultúráink. Előzetes egy könyvsorozathoz – I. Kalocsa környéki szálláshelyek. *Magyar Építőművészet* 1991. 4. p. 60.; Meggyesi Tamás: Települési kultúráink. Előzetes egy könyvsorozathoz: Szekszárd-Bartina. *Magyar Építőművészet* 1991. 5–6. p. 76.; Meggyesi Tamás: Települési kultúráink. Előzetes egy könyvsorozathoz: Kapolcs. *Magyar Építőművészet* 1992. 4. pp. 32–33.

⁷⁹ Meggyesi Tamás: *Az alföldi halmazos települések morfológiája*. MTA doktori értekezés 1992.

⁸⁰ Meggyesi Tamás: *Települési kultúráink*. Terc, 2008.

⁸¹ A város, az épület és a külső tér viszonya. Az Egri Műemlékvédelmi Nyári Egyetemen 2008. július 2-án, Noszvajon elhangzott előadás. In: Meggyesi Tamás: *Számadás. Válogatott írások*. Terc 2008., p. 119.

értékvédelmi technikákat tekintett át. Az eltérő – bár érthetően sokban mégis hasonló – módszerek nagyon alapos, épületekre lebontott vizsgálatokon és elemzéseken alapultak, de jellemzően kiemelt településekre, városrészekre vonatkoztak. Az elemzők számára épp ez jelentette a fő problémát. „Sohasem szabad elfelednünk, hogy az »egész« mindig összetett valami, ennél fogva ez a név csak azt illeti meg, aminek igazán részei vannak, azaz ami a részeket egységbe foglalja. A vizsgálatok tárgya pedig csak az egész lehet, azaz az egész település.”⁸² A téma hazai szakirodalmi áttekintése keretében (az amúgy nem túl gazdag) építészeti, építészettörténeti, várostörténeti, műemléki és építészetelméleti irodalomból elég sokat vizsgáltak és említettek a szerzők. A lefrissebb és a feladathoz legközelebb álló példát Meggyesi Tamásnak az 1980-as évek második felében készített településkultúra-vizsgálatai jelentették.

A karakterterv-metodika általános vizsgálati módszernek készült, amit széles skálán, az építési övezetek meghatározásától a helyi identitástudat kialakítására is lehet használni. A módszer első lépése a karakterterkép elkészítése, a második az első lépésben lehatárolt részterületek alapos vizsgálata, az értékkataszter, majd harmadik lépésben következhet az eredmények összesítése. A karakterterkép elkészítéséhez analitikus, analogikus majd kronologikus vizsgálatok vezetnek. Míg az első és az utolsó csoport vizsgálati szempontjai objektívek (beépítési magasság, beépítés funkciója, az építés ideje stb.) az analogikus vizsgálat kategóriái a tapasztalaton, olykor az előítéleten alapulnak, miközben nem függetlenek a másik két kategóriából adódó objektív elemektől sem.⁸³ A természeti környezet beemelése az analitikus szempontok közé (a környezet domborzati viszonyai, a környezet és a növényzet viszonya) új elem. A valamennyi kategóriát figyelembe vevő analitikus, analogikus és kronologikus vizsgálatok eredménye végül egészen kis területekre osztja a várost, amely területek – a koncepció szerint is – utóbb további vizsgálatokat kívánnak. A karakterterv-metodika értékkataszterre fejlesztett, kevésbé ismert változata részben átdolgozta a vizsgálatokat, azok rendjét is. Az értékkataszter vizsgálatai egy-egy szűkebb területre fókuszáltak. Ezen belül az első vizsgálati szakaszban a zöldfelületek rendszere nagyobb súlyt kapott, míg a másodikban megjelent az építészeti minőség, a műszaki állapot és a vizuális kapcsolatok vizsgálata. A harmadik szakaszba került az utcák és terek, illetve az építészeti részletek, utcabútorok vizsgálata, mindez már csak az ajánlások szintjén.⁸⁴ A második kötet melléklete a teljes Budapestre elkészített karakterterkép, ami – a léptékből (1:50 000) is következően – az utcahálózatot ábrázolja.

1997-ben kijött az építési törvény, amelynek teljes neve – törvény az épített környezet alakításáról és védelméről – sokat ígért: a meglevő értékek védelmét és újak létrehozását.⁸⁵ A törvény a településrendezéssel, az építésüggyel és a helyi értékvédelemmel kapcsolatos feladatokat a helyi önkormányzatokhoz delegálta. Az 1998-as, III. Országos főépítész konferencia ajánlásai már a jogi változások ismeretében születtek. A még hiányos jogi környezet és a korszerű rendezési tervek szükségessége mellett a konferencia állást foglalt amellett, hogy a település alakításában a szakma és a lakosság együttműködése szükséges. „A településkép alakításában a

⁸² Építész Stúdió 11 Kft.: *Budapest-karakterterv-metodika*. Budapest, 1992. február

⁸³ A kisvárosi típus belső tulajdonságai alapján nyugodt, harmonikus, kiegyensúlyozott, törekvő, magabiztos és igényes, míg a kertvárosi típus nyugodt, de tespedt, bizalomgerjesztő, kicsinyes és önző. *Budapest-karakterterv-metodika*, p. 59.

⁸⁴ Építész Stúdió 11 Kft.: *Budapest-karakterterkép, -értékkataszter*. Budapest, 1992. október

⁸⁵ 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről. *Magyar Közlöny* 1997. 54. szám pp. 4918–4937.

szakmával egyenrangú szerepe van a társadalomnak, mindenekelőtt a lakosságnak és az azt képviselő helyi önkormányzatoknak. A közösség támogatása nélkül ezen a téren eredmény nem érhető el. Ezért mindenekelőtt arra van szükség, hogy a közösségeket – a táj és a települések értékeinek szakszerű feldolgozásával és ismertetésével – ráébresszük az értékek megőrzésének és védelmének, valamint az új értékek teremtésének fontosságára.”⁸⁶

ÖSSZEFOGLALÁS

Áttekintésünkben az építészeti kultúra terjesztésének a hazai történetét vizsgáltuk. Az építész szakma témái, érdeklődésének a fókuszja – építészeti kultúra, környezetkultúra, települési kultúra – az idők során változott, részben a politika, részben a divat és részben a hazai konvenciók miatt. Nem foglalkoztunk azzal, hogy akár az építészet, akár a település terén mit tekinthetünk értékes kultúrának, hiszen legalább az 1970-es évek óta nem beszélhetünk se egyetlen helyes kultúráról, se építészeti magaskultúráról, se hiteles nemzeti települési hagyományról. A kultúra konszenzus kérdése.

A vizsgált hatvan éven végigvonul, sőt azt uralja az építészeti kultúra terjesztésének a gondolata. A szakemberek és a politika kezdetben egyetértettek abban, hogy a helyes utat a modern építészet képviseli, ennek a megismertetésén és elfogadtatásán dolgoztak. A megfelelő eszköznek a nevelés tűnt, ami egyaránt illeszkedett az ötvenes-hatvanas évek politikájának központilag irányított népnevelésébe és a szakma magaskultúra koncepciójába. Az építészeti kultúra terjesztése, az ennek érdekében tett állami és szakmai erőfeszítések még a nyolcvanas években is objektumközpontúak voltak, bár – ahogy a rendszer kultúrpolitikája változott – idővel a nevelés is jórészt átváltott tájékoztatássá, iránymutatássá. Az elemzés, értékelés tárgya azonban többségében maradt az objektum, az épület, függetlenül annak állapotától, esetleges gondozatlanságától, közvetlen környezete rendjétől-rendetlenségétől.

Az ötvenes években települési kultúra alatt (bár nem így nevezték) a szakemberek a történeti városokat értették és azokat részben műemlékeik, épületeik, részben a nyújtott látványok, fel-tárlásuk, utcaképük elemzése által ítélték meg. A történeti városok, illetve városrészek felújítása alkotta azt a területet, amely a települések összetett vizsgálatára lehetőséget adott, ahol a szakemberek az elemzés módszereit a hatvanas-hetvenes években kidolgozták. A vizsgálatok ebben a körben túlléptek a látványon, a szűken értelmezett településképen. A település legfőbb alkotóértékének tekintették a településszerkezetet, az utcák és terek beépítési vonalát, az épületek tömegszerű megjelenését stb. Szintén a nyolcvanas években – a történeti építészet iránt megnövekedett érdeklődés jegyében – kezdődött meg a hagyományos települési kultúrák vizsgálata, kiterjesztve a vizsgálatokat a nem műemléki védettségű városrészekre és településekre is. A település szerkezete, a települési szövet mint érték és mint a kultúra része elfogadottá és elismertté vált. A település makroszerkezetén belül léteznek azonban környezeti mikrostruktúrák is.⁸⁷ Az emberek kötődése a környezet adta kerethez, a település bejárhatósága, az utcák,

⁸⁶ A III. Országos főépítész konferencia ajánlásai. *Műemlékvédelem* 1998. 6. p. 329.

⁸⁷ *Területrendezési tervezési segédlet 20.* A történeti településszerkezet-, településkép- és műemlékvédelem. ÉVM 1986.

a terek, a parkok használata, az üzletek milyensége, melyek minősége meghatározó a helyiek életminősége szempontjából, ahogyan azt számos nemzetközi kutatás évtizedek óta bizonyítja. A településnek, ahogy az építészetnek is részei, részesei az ott élők. Az, hogy nekik is szerepük van a környezet nemcsak elfogadásában, hanem alakításában is, legalább az 1997-es építési törvény óta rögzített jog. A gyakorlatban mindez nehezen működik. „Az együttműködések hiánya – a hazai térségfejlesztési szakterületen dolgozók számára bizonyára ismerősen cseng ez a megállapítás, hiszen csaknem minden település- és térségfejlesztési anyag helyzetértékelésében feltűnik valamilyen formában.”⁸⁸ Az idézet a részvételi tervezésről szóló könyv bevezetőjéből való. A téma módszertani áttekintése 2018-ban elkészült.

Budapest, 2021 április 20.

Dr. Simon Mariann – Dr. Makovényi Ferenc

⁸⁸ Sain Mátyás, Rab Judit: *Részvételi tervezés a településfejlesztésben és településrendezésben*. Lechner Tudásközpont, 2018.

A TELEPÜLÉSKÉPI ARCULATI KÉZIKÖNYVEK ÉS A TELEPÜLÉS- KÉPI RENDELETEK VIZSGÁLATA

– a nyilvánosság számára való
elérhetőség, a minőség és
a koherencia szempontjából



A kutatási megbízás a következő feladatokat határozta meg:

A Településképi Arculati Kézikönyvek és Településképi Rendeletek összefüggésein alapuló vizsgálat, legalább 130 magyarországi településen a TAK–TKR-rendeletek viszonyának az elemzése az alábbi szempontok szerint:

- » Elérhető-e a település honlapján a TAK és a TKR?
- » Mikor és hogyan fogadták el őket? Volt-e vita, ismertetés a TAK-ról és a TKR-ről?
- » Milyen színvonalú a TAK és a TKR?
- » Koherens-e a két elem, a TAK és a TKR?

A VIZSGÁLT TELEPÜLÉSEK KIVÁLASZTÁSÁNAK MÓDSZERE

A KSH 2015-ös kiadványa¹ szerint Magyarországon 3154 település található. Ebből a kiadványból idézzük fel a legfontosabb kategorizálási szempontokat:

A településhierarchia szintjei:

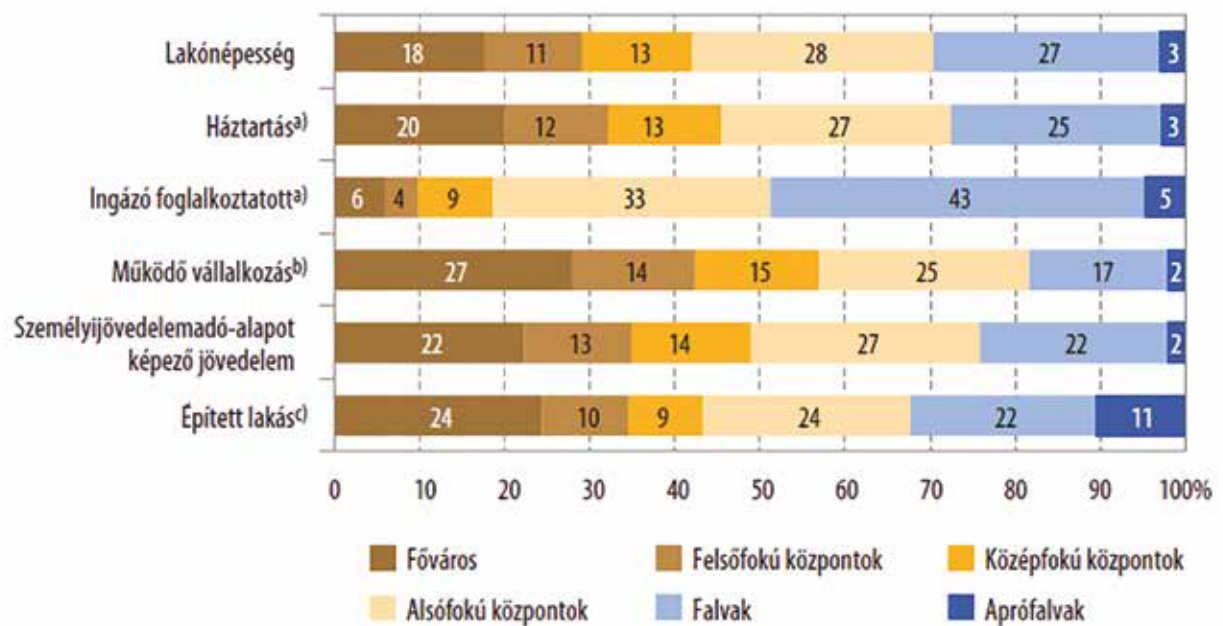
- » Főváros
- » Felsőfokú központok
- » Középfokú központok
- » Alsófokú központok
- » Falvak
- » Aprófalvak.

A központi szerepkör mértéke, a városi funkciók alapján az alábbi hat csoportot alakítottuk ki:

- » **Főváros** (településszám: 1 darab)
- » **Felsőfokú központ** (településszám: 8 darab)
- » **Középfokú központ** (településszám: 29 darab)
- » **Alsófokú központ** (településszám: 308 darab)
- » A községeket népességszámuk alapján osztottuk két csoportra: falvakra és aprófalvakra, mivel a szakirodalom és a 2005. évi országos területfejlesztési koncepció szerint az 500 főnél alacsonyabb lélekszámú településeket aprófalvaknak tekinthetjük.
- » **Falu** (településszám: 1684 darab)
- » **Aprófalu** (településszám: 1124 darab)

Fentiek szerint Magyarország településeit hat településhierarchia-szintbe soroltuk. Az elsődleges célunk nem a települések kategorizálása volt, hanem a hierarchiaszintek társadalmi-gazdasági bemutatása, illetve összehasonlítása.

¹ Gerse József, Szilágyi Dániel: *Magyarország településhálózata 2. Városok-falvak*. Központi Statisztikai Hivatal 2015. ISBN 978-963-235-477-4.

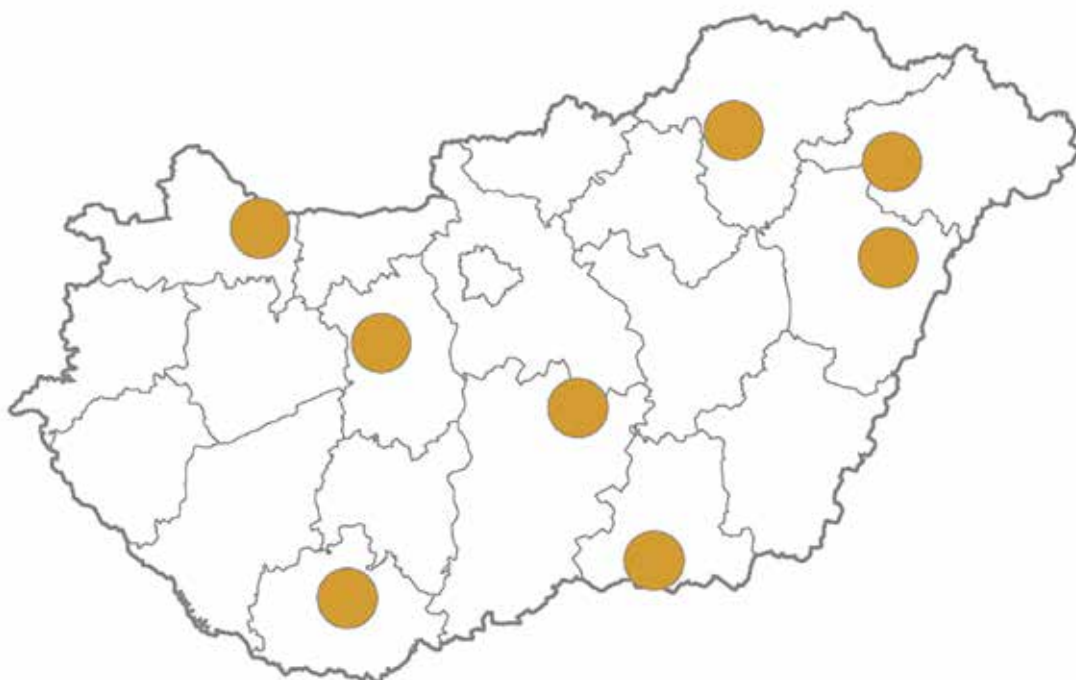


a) 2011.
b) 2012.
c) 2001–2013.

Forrás: KSH, 2015

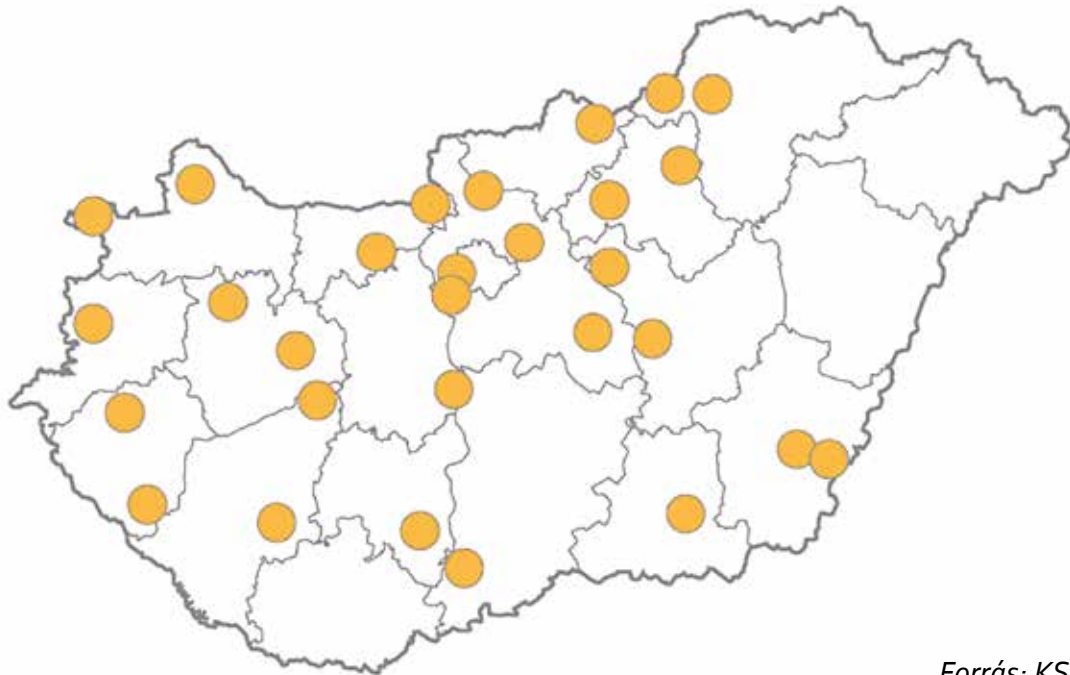
A fenti táblázat alapján a fővárosban, ahol mind a 23 kerületet vizsgáltuk, 1 744 665 főt érintő TAK- és TKR-vizsgálat történt. A felsőfokú központok száma Magyarországon 8, a népesség 1 131 878 fő. Ebben a kategóriában is minden település vizsgálatára sor került.

A felsőfokú központok elhelyezkedését az alábbi ábra mutatja:



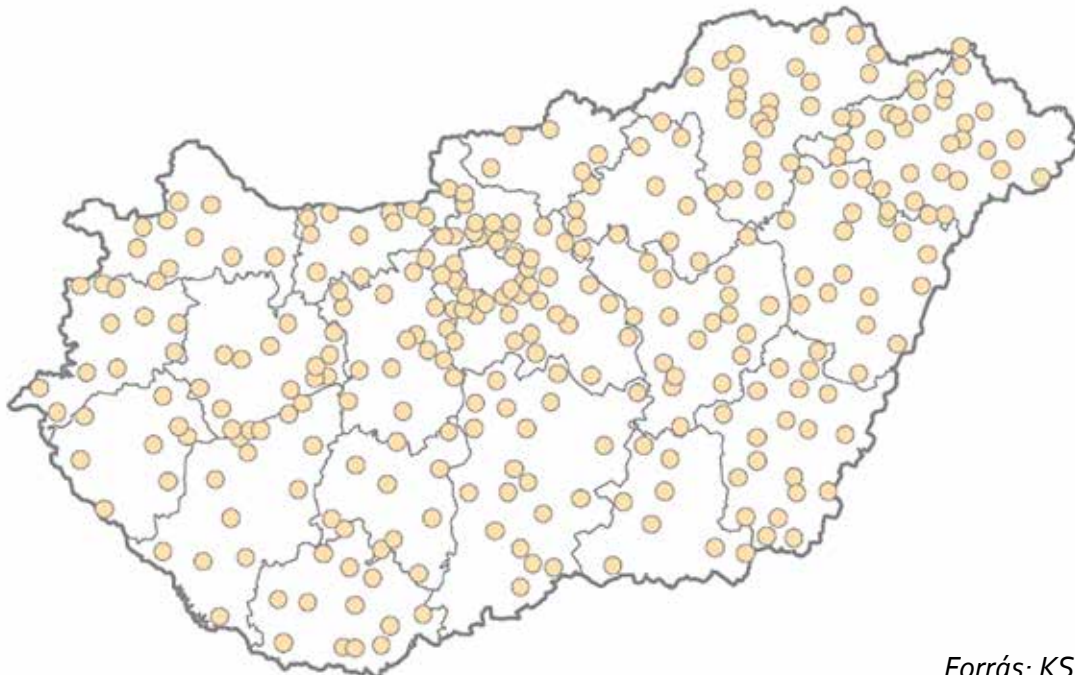
Forrás: KSH, 2015

A következő településhierarchia-szint a középfokú központok. Ezek száma 29, az összes népességük: 1 285 554 fő, azaz átlagos lakosságszámuk 44 329 fő. Ebben a kategóriában is minden települést vizsgáltunk. A középfokú települések elhelyezkedését a következő ábra mutatja:



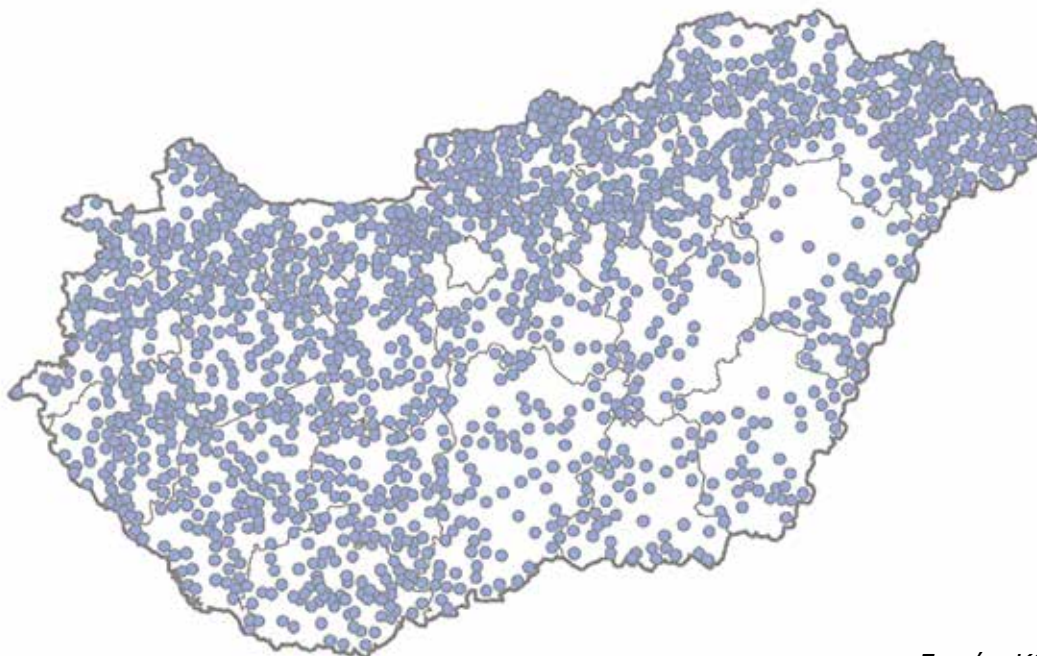
Forrás: KSH, 2015

Az alsófokú központok száma Magyarországon 308 darab. Össznépességük: 2 792 018 fő, az átlagos lakosságszám 9065 fő. Mivel a vizsgálat településszáma limitálva volt 130-ban, úgy tartottuk arányosnak a kutatást, hogy a kisebb településekből többet vonjunk vizsgálat alá. Ennek megfelelően a 308 darab alsófokú központból 28 került bele a vizsgálandó kategóriába, azaz majdnem minden tizedik település. Itt már igyekeztünk arányosak lenni és minden megyéből választani alsófokú központot. A kiválasztás véletlenszerűen történt. Az alsófokú központok elhelyezkedése a következő:



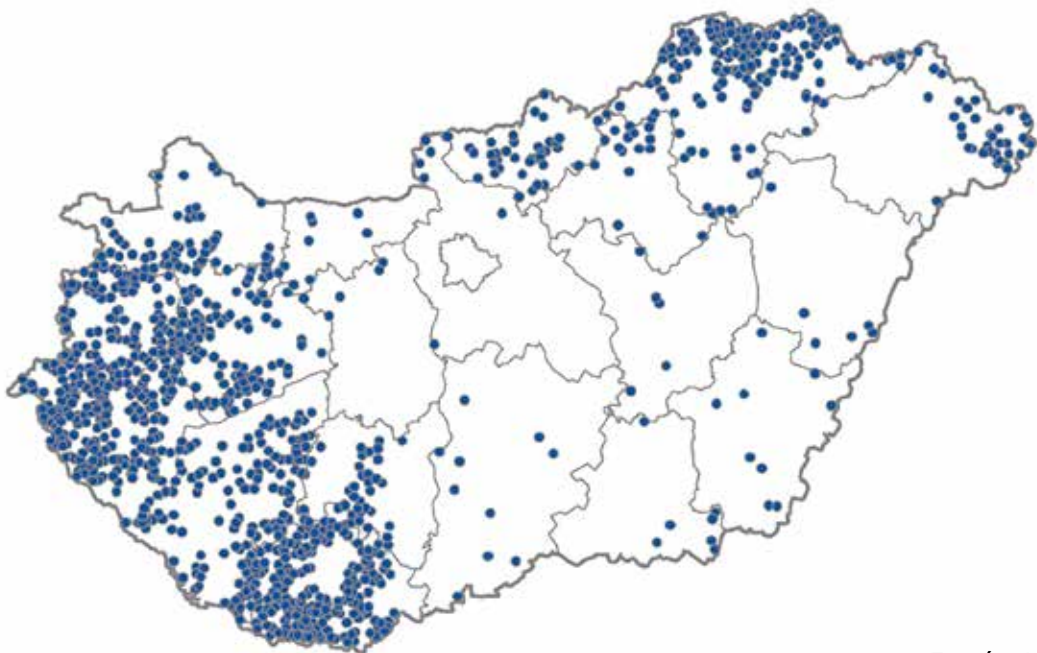
Forrás: KSH, 2015

A falvak száma Magyarországon 1684 darab, népességük összesen 2 632 515 fő. A falvak átlagos lakosságszáma 1563 fő. Ebből a kategóriából 37 települést vizsgáltunk, azaz 2,2%-ot, minden negyvenötödik települést. Itt is azt az elvet követtük, hogy minden megyét vizsgáltunk és véletlenszerűen választottunk települést. A falvak elhelyezkedését a következő ábra mutatja:



Forrás: KSH, 2015

A hatodik vizsgált kategória az aprófalvak. Magyarországon 1124 aprófalva van, ahol összesen 290 735 lakos él, az átlagos lakosságszám 259 fő. Noha ezen településtípusban a megyék között nagy a különbség, itt is igyekeztünk minden megyéből mintát venni. Összesen 37 települést vizsgáltunk, ami a települések 3,3%-a, azaz minden harmincadik aprófalut megnéztünk. Az aprófalvak elhelyezkedését a következőkben mutatjuk be:



Forrás: KSH 2015

A vizsgált települések számát és eloszlását az alábbi táblázat mutatja:

Főváros	23
Felsőfokú központ	8
Középfokú központ	29
Alsófokú központ	28
Falu	37
Aprófaluk	37
MINDÖSSZESEN	162 db

A vizsgált települések a lakosság százalékos arányában:

	Összes lakos száma	Vizsgált %	Érintett lakosság (fő)
Főváros	1 744 665	100	1 744 665
Felsőfokú központ	1 131 878	100	1 131 878
Középfokú központ	1 285 554	100	1 285 554
Alsófokú központ	2 792 018	9	253 820
Falu	2 632 515	2,2	57 831
Aprófaluk	290 735	3,3	9 583
MINDÖSSZESEN	9 877 365		4 483 331

A vizsgálat az összlakosság 45,39%, illetve az érintett települések 5,13 %-ra kiterjedt, így a kutatás reprezentatívnak tekinthető.

A vizsgált települések megyei bontásban a következők:

Megyék	Felsőfokú központ	Középfokú központ	Alsófokú központ	Falvak	Aprófalvak	
Budapest						23
Bács-Kiskun	Kecskemét	Baja	Kiskunhalas	Miske, Hercegszántó	Gátér, Fülöpháza	7
Baranya	Pécs		Szigetvár	Magyarszék, Nagyharsány	Kémes, Mernye, Erdőmecske	7
Békés		Békéscsaba, Gyula	Gyomaendrőd	Telekgerendás, Békés-sámson	Kamut, Geszt	7
BAZ	Miskolc	Kazincbarcika, Ózd	Szerencs, Sárospatak	Sáta, Vajdácská	Ragály, Hangács	9

Megyék	Felsőfokú központ	Középfokú központ	Alsófokú központ	Falvak	Aprófalvak	
Csongrád	Szeged	Hódmező- vásárhely	Szentes, Makó	Szatymaz, Mindszent	Királyhegyes	7
Fejér	Székes- fehérvár	Dunaújváros	Sárbogárd	Lajoskomá- rom, Gyúró	Besnyő, Bodmér	7
Győr- Sopron	Győr	Sopron, Moson- magyaróvár	Kapuvár, Csorna	Ágfalva, Kóny	Völcsej, Himod	9
Hajdú- Bihar	Debrecen		Hajdúnánás, Berettyó- újfalú	Nagyrábé, Mikepércs	Újiráz, Újszent- margita	7
Heves		Eger, Gyöngyös	Füzesabony	Bükkszent- erzsébet, Heréd	Szent- domonkos, Ludas	7
Jász- Nagykun		Szolnok, Jászberény	Tiszafüred, Karcag	Csépa	Vezseny	7
Komárom- Esztergom		Tatabánya, Esztergom	Oroszlány	Tardos, Leányvár	Csatka, Várgesztes	7
Nógrád		Salgótarján	Balassa- gyarmat	Ecseg, Varsány	Nógrád- marcal, Kétbodony	6
Pest		Érd, Budaörs, Gödöllő, Vác, Cegléd	Dunakeszi	Dány, Mende	Szigetbecse, Nagy- börzsöny	9
Somogy		Kaposvár, Siófok	Marcali, Barcs	Kéthely, Somogy- udvarhely	Tangőd, Nagycsepely	8
Szabolcs- Szatmár	Nyíregyháza		Mátészalka	Nyírmeggyes, Kisar	Márokpapi, Uszka	6
Tolna		Szekszárd	Bonyhád, Dombóvár	Kurd, Szakály	Diósberény, Bikács	7
Vas		Szombathely	Szent- gotthárd	Nádasd, Lukácsháza	Olaszfa, Rátót, Vasalja	7
Veszprém		Veszprém, Pápa	Zirc	Szentgál, Balatonfűzfő	Kup	6
Zala		Zalaegerszeg, Nagykanizsa	Keszthely, Lenti, Letenye	Bagod, Tószerdahely	Zalacsány, Pölöskefő	9
Település összesen	8	29	28	37	37	162

A VIZSGÁLANDÓ KÉRDÉSEK MEGVÁLASZOLÁSÁNAK A MÓDSZERTANA

A kérdések megválaszolásánál a következő módszert alkalmaztuk:

Az elsődleges forrás a települések honlapja volt. Minden település honlapját megnyitottuk és a honlapokon kerestük a TAK-ot és a TKR-t. Ha nem találtuk meg, akkor a TAK esetében a Lechner Tudásközpontnál a TAK-keresőben kerestünk tovább, a TKR-ek esetében a Nemzeti Jogszabálytár, önkormányzati rendeletek között folytattuk a keresést.

Az önkormányzati honlapon az önkormányzat testületi üléseinek a jegyzőkönyveit kellett végigolvasni, ami azért volt sokszor hosszú órákat igénybe vevő feladat, mert legtöbb esetben a jegyzőkönyvek – ahol találtunk ilyeneket – jellemzően időrendi sorrendben jelentek meg, így két-három év összes jegyzőkönyvét végig kellett lapozni ahhoz, hogy a megfelelő ülés megfelelő napirendi pontját megtaláljuk.

Hasonlóan hosszadalmas kutatómunkát igényelt a TAK és a TKR-ek társadalmi vitájának a felderítése is. Volt, ahol ezt hirdetményben tudatták a lakossággal, de volt, ahol a helyi újságot kellett végigolvasni ahhoz, hogy a társadalmi vitáról képet kapjunk. Az adatgyűjtés után egy Excel-táblázatban foglaltuk össze a tapasztalatokat, kiegészítve a megjegyzésekkel. A TAK- és TKR-értékelések természetesen szubjektívek, ugyanakkor igyekeztünk támaszkodni a beérkezett helyi véleményekre is.

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYEINEK DOKUMENTÁLÁSA

A vizsgálat eredményeit településtípusonként, megyei sorrend alapján Excel-táblázatban foglaltuk össze. A táblázatok végén egy rövid összefoglalóban írtuk le a tapasztalatokat. Valamennyi településről minden dokumentumot (TAK, TKR, TKR-módosítások, lakossági fórumok, önkormányzati jegyzőkönyvek, vélemények, mellékletek, függelékek, újságcikkek, dokumentumok) letöltöttünk és települési bontásban ezt is mellékeljük, hogy minden adatot ellenőrizni lehessen.

BUDAPEST (23 KERÜLET)

Budapesten valamennyi kerület elkészítette a TAK-ot és a TKR-t határidőre, azaz 2017. december 31-ig. A TAK-ok színvonala nagyon különböző volt. Igényes munka készült az I., a II., a III., a VII., a X., a XII., a XVIII. és a XXII. kerületekben. Tíz kerületben a TAK-ot maguk a kerületi főépítési iroda munkatársai készítették, a kiemelkedőnek értékelt nyolc esetből ez két esetre volt igaz, az I. kerületben és a XII. kerületben. Ha a statisztikát nézzük, akkor a 23 kerületből 10 esetben készítették a TAK-ot a hivatal munkatársai, azaz majdnem minden második TAK „saját szerzemény”.

A kiemelkedő anyagok és a saját készítés között nem találtunk összefüggést. (Ha változatlan arányban lett volna kiemelkedő a helyben készült TAK, akkor azt találtuk volna, hogy négy helyben készült TAK kiemelkedő.) Az értékelést mindig úgy végeztük el, hogy először sosem néztük meg a szerzőt az impresszumban, azt mindig csak a legvégén írtuk bele a táblázatba. Ez azt jelenti, hogy a külsős cégek általában jobb TAK-ot készítettek, mint a főépítési iroda.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy ezek a külsős cégek valóban professzionálisak és specialisták, jónevű szakemberekből állnak, így a minőség is általában magasabb színvonalú, mint ott, ahol ugyan a főépítész jó szakember, de a hivatal többi munkatársa nem feltétlenül azonos szakmai színvonalon van. Annak a magyarázata, hogy az adott önkormányzat miért a saját irodáját bízta meg, vagy miért egy külsős céget vett igénybe a TAK elkészítéséhez, ezen tanulmány keretében nem tudtuk megítélni, ezt a főépítészekkel készített mélyinterjú tudná tisztázni.

A budapesti anyag alapján annyit biztosan le lehet vonni tanulságként, hogy a külsős cégek színvonalasabb TAK-okat készítettek, mint a főépítész irodák.

Nagyon sok időt töltöttünk azzal, hogy a TAK társadalmi beágyazottságát vizsgáltuk. A honlapok tanúsága szerint a 23 kerület közül 15 helyen volt vita a TAK-ról, 8 helyen ennek nincs nyoma. Annak a valószínűsége, hogy nyolc kerületben ne lett volna társadalmi vita a TAK-ról, nem valószínű, hiszen ezt kormányrendelet írta elő és a jegyzők, mint a törvényesség őrei a rendeleteket betartatják. A nagyszámú negatív lelet oka az lehet, hogy sok helyen volt váltás az önkormányzatok élén és ennek nyomán sok helyen eltűntették a régebbi honlap maradványait. A TAK-ról szóló egyeztetések lakossági fórumok voltak és csak nagyon kevés olyan kerület volt, ahol ezekről jegyzőkönyv készült, azaz visszakereshető a vitán elhangzott anyag. Három olyan kerületet találtunk, ahol a TAK-hoz kapcsolódó észrevételek dokumentálásra kerültek. Mind ezt úgy, hogy a TAK elfogadása utáni jegyzőkönyveket is nyomon követtük, ahol kereshetők voltak. A megismert viták során sajnos az esetek felében a hozzászólások politikai jellegűek voltak és mint ilyenek, elfogultnak minősíthetők. Nagyon kevés szakmai hozzászólás volt, azt többnyire a kamarák és a szakmai szervezetek foglalmazták meg, jellemzően írásban. **A TAK-ok társadalmi visszahangja messze elmaradt a várt és a lehetséges szinttől, a társadalmasítás nem sikerült, szűk, korlátozott szakmai vita alakult ki az ügyben.**

A Településképi Rendeletek esetében hasonló volt a helyzet. Mivel a legtöbb helyen egyben kezelték a TAK és TKR ügyét, így a társadalmi véleménynyilvánítás ebben az esetben is kevés volt. A TKR-rendeletet az önkormányzat sokszor csak reklámrendeletnek értelmezte. Csak évekkel később kezdődött meg az a folyamat, hogy a kerületek ezt a rendeletet saját városképük alakítására is felhasználják. A vizsgálat időpontjáig hat kerület módosította a TKR-t, esetükben az addig igencsak sovány, néhány oldalas TKR hirtelen kibővült és részletes szabályozás lett belőle.

A 23 kerületből a TAK 20 esetben, a TKR 22 esetben található meg a honlapon. Ahol a kerületi honlapról nem lehetett ezeket az anyagokat elérni, ott a Nemzeti Jogszabálytárból tudtuk letölteni. Meglepő tapasztalat volt, hogy nagyon kevés koherenciát találtunk a TAK és TKR között. Mindössze 9 kerületben alkotott koherens egységet a két anyag. A többi 14 esetben, vagyis az esetek többségében vagy részben, vagy egyáltalán nem volt köszönőviszonyban a két dokumentum. Jellemző, hogy sok helyen településrendezési eszközként kezelték a TAK-ot és a TKR-t is, holott a kettő nem ugyanaz a műfaj.

Szomorúan állapítottuk meg, hogy nagyon kevés helyen kapott a tájépítészet megfelelő súlyt a TAK-ban. Mindössze hat kerületet találtunk, ahol a tájépítészet érezhetően és önálló szempontként megjelent az anyagban, segítve a település építészeti arculatának a javítását. A legtöbb helyen a TAK-ok erősen építész- és objektumorientáltak voltak.

Sok esetben érzékelhető volt, hogy a TAK-ot képeskönyvként kezelték, az ábrák és a fényképek adatoltsága sok helyen hiányos volt, a fotós nevének említéséről nem is beszélve. Nem illik olyan fényképet szerepeltetni egy ilyen dokumentumban, amelynél nincs megnevez-

ve legalább az utca vagy az épület pontos helye. Sajnáltuk, hogy a kerületek nem ismerték fel azt a lehetőséget, hogy ezek az arculati kézikönyvek – még a leggyengébb is – akár turisztikai kiadványként is használható lehetne. (Néhány vidéki településen ezt felismerték és a honlapon előkelő helyen szerepeltetik a TAK-ot.)

FELSŐFOKÚ KÖZPONTOK (8 DB)

A nyolc felsőfokú központ mindegyike készített TAK-ot (volt, amelyik többet is), amelyek – Miskolc város kivételével – megtalálhatók a városok honlapján. Miskolc mind a TAK-ot, mind a TKR-t törölte a honlapjáról, azokat a Lechner Tudásközpontból, a Nemzeti Jogszabálytárból töltöttük le. Négy település, azaz a felsőfokú központok fele, külsős céggel készítette el a TAK-ot. Debrecen és Nyíregyháza esetében a főépítési iroda maga készítette el az arculati kézikönyvet és két esetben a főépítési iroda külsős céggel együttműködve dolgozott a TAK-on.

A társadalmi viták tekintetében is nagy különbségek voltak az egyes városok között. Míg Kecskeméten az összes vitát és véleményt részletesen dokumentálták, addig három településen semmi nyoma a társadalmi vitáknak, noha biztosan voltak, hiszen ezt törvény írta elő. Külön érdekes volt Győr esetében végigolvasni a lakossági fórumokat, ahol településtervezésről, szabályozásról 35 lakossági fórumot tartottak. Ezeken összesen 110 napirendi pontot „vitattak” meg összesen 360 perc alatt. (A jegyzőkönyvek percre pontosan rögzítették a fórumok kezdő és befejező időpontjait.) Egy napirendi pontra tehát pontosan 3,27 perc jutott, ami azt mutatja, hogy a fórumok zömében igencsak formálisak voltak.

A csatolt Excel-táblázat megjegyzések rovatában részletesen leírtuk a TAK és TKR viszonyát a településen. Sajnálatos összefüggés mutatható ki a városi főépítész pozíciója és a TAK, illetve a TKR sorsa között. Van olyan, hogy a főépítész nem jelenik meg a városi organogramban. Az is előfordul, hogy a településképi bejelentési űrlap szerepel ugyan a honlapon az építési ügyeknél, de a hozzá tartozó rendeletet nem tették mellé. A felsőfokú központok esetében is érzékelhető volt, hogy a TAK-ot több helyen nem tudták besorolni, nem tudták eldönteni, hogy a TAK rendelet-e vagy egyáltalán milyen a jogi státusza. A bizonytalanság a kisebb településeken még tovább fokozódott és egyre kevésbé értették meg a két dokumentum egymáshoz való viszonyát.

A nyolc vizsgált TAK közül ötöt nagyon jónak, illetve jónak lehet minősíteni és csak két esetben gyengébb, valamint egy esetben, Győrben a TAK lényegében egy karakterterv-dokumentáció lett. Kiemelnénk Székesfehérvár és Pécs TAK-ját, mint követendő példát. A felsőfokú központok a TKR-t zömében a jogalkotó szándékának megfelelően használták, amely öt esetben időben elkészült, három esetben csak 1–2 éves késéssel. A TAK és TKR koherenciája is többnyire rendben volt, de nem mindenütt értették meg, hogyan lehet a TAK ajánlásait rendeletben megfogalmazni.

KÖZÉPFOKÚ KÖZPONTOK (29 DB)

A 29 középfokú központ mindegyike elkészítette a saját TAK-ját és TKR-jét. A 29 településből 23 elkészítette időben a TAK-ot a 2017-es határidőre, négyen 2018-ban és egy település, Kaposvár csak 2019-ben készítette el.

A 29 elkészült TAK-ból 13 esetben külsős cég készítette (44%), míg 10 esetben a főépítész dolgozott rajta egy külsőssel (34%). Az arány azt mutatja, hogy az önkormányzatok még ilyen nagy települések esetében sem érezték magukat elég felkészültnek ahhoz, hogy önállóan, a főépítészen vagy a főépítész irodában bízva összeállítsák a TAK-ot. Önállóan a település főépítésze vagy a főépítész osztály mindössze három esetben szerepel mint szerző (Sopron, Eger és Nagykanizsa). Meglepő tapasztalat volt, hogy az elkészült TAK-ok esetében nagyon soknál nem tüntették fel a készítőt. A 29 TAK közül öt esetben nincs a szerző feltüntetve, ami szerzői jogi kérdéseket is felvet, de a munka komolyságát is megkérdőjelezi.

A középfokú központok csoportjában 19 helyen volt TAK-vita (legalábbis erre utaló nyomok találhatóak), de 10 helyen ennek semmi nyoma nem volt. Ez azt jelenti, hogy a települések kétharmadában a társadalmi vita biztosan lezajlott. A TKR-ről előbbinél kicsit rosszabb arányban találtunk vitára utaló jeleket: 17 esetben volt, 12 esetben nem volt az arány.

Meglepően jó arányban elérhető viszont a honlapon a TAK és TKR, azaz a lakosság tájékoztatása ebben a tekintetben megfelelőnek mondható. A 29 település esetében csak két esetben (Szombathely és Siófok) nem található meg a honlapon a TAK és csak három esetben nincs fenn a honlapon könnyen elérhető módon a TKR. A TKR természetesen a Nemzeti Jogszabálytárban is megtalálható, a honlapok is legtöbbször ide irányítják át az érdeklődőt. Miután a NJT-ben nem lehet téma szerint keresni, csak időrendben, az állampolgárnak bizonyos türelemre van szüksége ahhoz, hogy a kérdéses rendeletet megtalálja.

Néhány sajátosság ebből a településcsoportból. Ózdon a TAK rövidebb, mint a TKR, amely 219 oldal és nagyon részletes értékleltárt tartalmaz. Sajnos a TAK-ban néhány furcsa példa is található, mint jó példa. Ez sajnos máshol is előfordul, a készítők nagyon nagyvonalúan bánnak az értékítélettel. Hódmezővásárhelyen a TAK mint stratégia szerepel a honlapon. Gyöngyösön az egész TAK-TKR a Településrendezés címszó alatt szerepel. Sok más helyen is találkoztunk azzal, hogy mind a TAK, mind a TKR településrendezési eszköz, vagy településfejlesztési eszköz, ami nyilvánvalóan a helyzet félreértése.

Nagyon pozitív, hogy több településen van települési értéktár, sok helyen értéktárbizottság is működik (főleg kisebb településeken), de érdekes módon egyetlen esetben sem találkoztunk azzal, hogy ezek az értéktárak kapcsolódtak volna a TAK-okhoz.

Ebben a kategóriában is megfigyelhető, hogy a TAK-ok sokszor képeskönyvjellegűek, a fényképek az esetek többségében nem adatoltak. Nem tudni, hol készültek és mit ábrázolnak, a fotós, a képek szerzője meg a legritkább esetben van feltüntetve.

A TAK-ok közül kiemelnénk Kazincbarcika, Eger, Érd és Kaposvár kézikönyveit mint pozitív, követendő példákat.

A 29 településből 22 határidőre elkészítette a TKR-t, 11 település 2018-ben, 2 település 2019-ben és kettő 2020-ban készített TKR-t. Ennek az oka az, hogy ebben a településtípusban érezhető először az a folyamat, hogy a Településképi Rendeletet elkezdik módosítani. A legtöbb módosítást az alsófokú központokban találjuk, de a falvak és az aprófalvak is sok esetben éltek ezzel a lehetőséggel. **A TKR-módosítások első köre azokat a településeket érintette, amelyek a TKR-t csak mint reklámtábla-rendeletet fogták fel. Feltételezésünk, hogy a települések az egymás közötti kommunikációban idővel rájöttek arra, hogy a TKR hasznos szabályozási eszköz is lehet és később ezért egészítették ki azt például a védettséget leíró részekkel vagy a településképet befolyásoló eszközök szabályozásával.**

ALSÓFOKÚ KÖZPONTOK (28 DB)

Az alsófokú központok átlagosan 10 000 fős lélekszámú települések, melyekből véletlenszerűen 28 település került elemzésre. A 28 település esetében 26 TAK biztosan elkészült, ami jó arány. Érdekes módon itt is találoztunk olyan esettel, ahol a TAK a Lechner Tudásközpontban nem volt fellelhető, de a település honlapján elérhető volt. Hat olyan TAK-ot találtunk, amelyik a Lechner Tudásközpont adatbázisában nem volt megtalálható, ugyanakkor a honlapon rajta volt.

A 26 mintából 12 esetben a TAK-ot csak külsős kollégák készítették. 5 esetben a szerző egyedül a főépítész, míg nyolc esetben a főépítész és egy külsős csapat együttműködésével készült el a TAK. A TAK-ok átlagos hossza csökkent a középfokú központokhoz képest. Ez az érthető tendencia a többi településcsoport esetében is folytatódott. Sajnos az alsófokú központok kategóriájában is volt olyan TAK, ahol a szerzőt nem tüntették fel (Szerencs). Olyan esettel is találkoztunk, ahol tartottak vitát a TAK-ról, a jegyzőkönyvben nyoma van annak, hogy elfogadták, de ezen sehol nem látható, elérhető (Berettyóújfalu).

Annak magyarázatát, hogy ebben a csoportban a főépítészek maguk is készítették TAK-ot, az erőforrások szűkösségében véljük felfedezni. A TAK-ok esetében sok szerző ismétlődik, azaz biztosan állítható, hogy voltak olyan cégek, akik kifejezetten erre a műfajra álltak rá és sorozatosan készítették a TAK-okat. Általában a legjobb eredményt akkor találtuk, amikor a helyi főépítész és egy jónevű tervezőcsapat dolgozott együtt. Amikor egy-egy egyszemélyes TAK-ot vizsgáltunk, találoztunk egyéni hangú, értékes munkákkal, saját rajzokkal és tervekkel illusztrált, valódi alkotásokkal is, de néhány formális teljesítés is volt. A tanulság egyértelműen az, hogy a főépítész személye és elfogadottsága, rátermettsége és a polgármesterrel való viszonya az, ami a garanciája annak, hogy színvonalas TAK készüljön. Kiemelésre érdemesnek tartjuk Szigetvár, Szentes, Makó, Füzesabony és Mátészalka TAK-jait, melyek túlmutatnak a képeskönyveken és egyéni megoldásokat alkalmaznak.

ATKR-ek esetében annyiban más a helyzet, hogy ott a közigazgatási hatáskör miatt a jegyzőnek a szerepe megnőtt és a jogi kereteket ő alakította ki. A 28 településen mindenütt elkészült a TKR és csak két olyan települést találtunk, ahol ezt az NJT-n keresztül lehetett megtalálni, a többi elérhető a honlapon.

A társadalmi viták tekintetében itt billent át negatív tendenciába a fórumok megtartása és dokumentálása. A 28 településből 13 esetben találtunk vitára utaló nyomokat, 15 esetben nem. A TKR-ről 12 településen volt vita, 16 helyen nem. Ez annak a jele, hogy a települések kicsit több mint a felében nem volt komoly érdeklődés a TAK iránt. Sajnos ez a tendencia a további, kisebb településtípusok esetében is folytatódik, és a falvakban majd az aprófalvakban egyre kevesebb a társadalmi vitának a nyoma. Ez mindenképpen váratlan fejlemény, ugyanis azt feltételeztük, hogy a közepes és a kisebb településeken, ahol a településsel kapcsolatos kérdéseknek közvetlenebb hatása van, és ahol az emberi kapcsolatok még szorosabbak mint a nagyvárosokban, a helyi közvéleményt ezek az intézkedések jobban megmozgatják. **Annyi mindenképpen megállapítható, hogy ott volt nagyobb a társadalmi vita iránti igény, ott került rá sor, ahol a főépítész szerepe erősebb. Talán meg is fordíthatjuk a sorrendet, valószínűleg a főépítész tudott nagyobb érdeklődést generálni és ennek a nyomait láthatjuk a dokumentumokban.** Ahol volt városi újság, ott igyekeztünk az adott évjáratban utánanézni, hogy történt-e híradás a TAK- vagy TKR-vitáról. Ahol ilyet találtunk, ott azt kimásoltuk és csatoltuk a dokumentumokhoz.

Ebben a településcsoportban a TAK-ok és a TKR-ek koherenciája lényegesen javult, három helyen találtunk olyan esetet, hogy a TAK és a TKR semmilyen kapcsolatban nem állt egymással, mintha két teljesen különálló feladat lett volna. Szerencsére a vizsgált települések többségében a TKR és a TAK a lehetőségekhez képest egymásra épül és hivatkozik is egymásra.

FALVAK (37 DB)

A következő két településcsoport az, amelyről eddig a legkevesebb informáciánk volt, ezért is növeltük meg számszerűen ezen településcsoportba tartozó vizsgálatok számát. Amíg a fővárosban vagy a nagyobb városokban a főépítési rendszer alapvetően működik, addig a települések számszerűen legnagyobb részét kitevő falvaknál és aprófalvaknál ez nem mondható el. Ennek ellenére kellemes meglepetés volt, hogy a 37 településből 32 helyen elkészült a TAK, ez 86%-os arány, ami sokkal nagyobb, mint amire számítottunk. Itt is vizsgáltuk, hogy kik készítették a TAK-ot.

A 32 TAK közül nyolcat a főépítész egymaga készített, vagyis a települések negyedén ő vállalta magára ezt a feladatot. Vagy azért, mert nem volt forrás külsős cég vagy külső szakember megbízására, vagy azért, mert idő hiányában és jelentkező hiányában rá maradt ez a feladat. Nyolc esetben – azaz az esetek másik negyedében – azt találtuk, hogy a TAK-ot külsős készítette, vagy mint cég vagy mint egyén, és a Kézikönyvön nem szerepel a főépítész neve. Ennek oka lehet, hogy a településen nincs főépítész – és a polgármester megbízott egy építészt a TAK elkészítésével –, de az is, hogy a főépítész nem vett részt a munkában. Ez utóbbi lehetőséget sem tudjuk kizárni, bár egy faluban ez azért furcsa lenne. 13 esetben a főépítész egy külsős céggel együtt készítette el a TAK-ot, ami majdnem a fele az eseteknek. Sajnos, ebben a településcsoportban is talákoztunk olyan TAK-kal, ahol a szerzőt nem tüntették fel és olyannal is, hogy a TAK a Lechner Tudásközpontban sem szerepel, de a honlapon a koncepciók között megtalálható.

Ebben a településcsoportban a TAK-ok társadalmi vitája jelentősen lecsökkent, a 37 településből 12 esetben bukkantunk olyan fórumra, ahol a Kézikönyvről – a képviselő-testületi ülésen kívül – szó volt. A TAK-ok átlagos oldalszáma is csökkent. Az átlag 55 oldal hosszú, ami pont a fele az alsófokú központ átlagos TAK-hosszának. A TAK-ok színvonala ugyanakkor nem csökkent jelentősen, mindössze hat olyan TAK volt, amit kifejezetten gyengének lehetett minősíteni, a többség átlagos, illetve jó színvonalú volt.

A 32 elkészült TAK-ból 27 megtalálható volt a honlapon, ami jó aránynak számít. Ebben a településcsoportban már nagyon nagy szórás volt a honlapok minősége között. A vizsgált 32 TAK közül négy olyan TAK-ot találtunk, amelyek a Lechner Tudásközpont adatbázisában nem szerepelnek, ugyanakkor a honlapokon megtalálhatóak voltak. Kiemelnénk mintának Mindszent, Szatymaz, Tardos, Nyírmeggyes TAK-jait mint érdekes, személyes, jól strukturált munkákat.

A TKR-ek tekintetében itt is elmondható, hogy minden vizsgált településen készült TKR, de időre csak 22 készült el, 9 TKR 2018-ban, 6 2019-ben és egy esetben 2020-ban készítették el a települések a TKR-t. A 37 település közül 23 esetben volt a TKR megtalálható a település honlapján, ami 62%-os elérhetőséget jelent. A TKR-ek ugyan csak átlagosan 23 oldal hosszúak voltak, de zömében koherensek voltak a TAK-kal és szinte kivétel nélkül tartalmaztak ábrákat, térképeket.

Ez azokban az esetekben nem volt igaz, ahol nem készült TAK, mert ott a TKR is sokkal gyengébb színvonalú volt. A TKR-ek társadalmi vitájáról 14 esetben találtunk adatokat, ezeket a megfelelő településnél lementettük.

APRÓFALVAK (37 DB)

Az aprófalvak – melyek átlagos létszáma 259 fő/település és melyek száma 2015-ben 1124 volt – a településhálózat legproblematisabb elemei. A térképen is látható, hogy ezek a települések zömében a határ mentén találhatók, BAZ, illetve Szabolcs-Szatmár megyében, ugyanakkor számszerűen többségük a Dunántúlon található, Baranya, Vas, Zala és Veszprém megyékben. Igyekeztünk – éppen a teljesség miatt – minden megyéből mintát venni, onnan is, ahol ez a települési kategória kisebbségben van.

A vizsgált 37 településből 26 helyen készült TAK. Ez a települések 70%-a, sokkal több, mint amire számítottunk. Öt esetben a főépítész egyedül készítette a TAK-ot, ami 20%-ot jelent. Külsős cég a főépítész segítségével nélkül 15 esetben dolgozott a TAK-on, ami viszont majdnem 60%-ot jelent. Ennek az okát abban véljük felfedezni, hogy ott, ahol nem volt főépítész, ott a település vezetői egy külsős céggel készítették el a TAK-ot. 7 olyan eset volt, ahol a főépítész külső segítséget vett igénybe, de maga is részt vett a TAK készítésében, ez az esetek kicsit több mint negyede.

A 26 elkészült TAK-ból 25 megtalálható volt a honlapon, ami nagyon jó arány. A TAK-ok átlagos hossza ebben a kategóriában a legrövidebb (46 oldal), miközben mindössze három gyenge TAK-ot találtunk, ami talán a legjobb minőségi arány. Külön kiemelnénk Újiráz, Nagybörzsöny, Bikács TAK-jait mint példászerű, egyéni hangú színvonalas munkákat. Hat olyan TAK-ot találtunk meg a honlapokon, melyek a Lechner Tudásközpont adatbázisában nem szerepelnek, ugyanakkor léteznek és használják őket. A TAK-ok társadalmi vitájának az aprófalvak mintájában volt a legkevesebb nyoma. Mindössze 4 helyen találtunk arra vonatkozó dokumentumot, hogy falugyűlés vagy fórum lett volna, 33 esetben semmi erre utaló nyomot nem találtunk. Ennek egyik oka az is lehet, hogy ezen kistelepülések honlapjai eléggé szegényesek. Van olyan település, amely Facebook-oldalt működtet, van, ahol a honlap szerkesztés alatt áll.

Meglepőnek tűnhet, de valamennyi település elkészítette a TKR-t, ez a NJT-ben megtalálható. A 37 településből 15 esetben a TKR a honlapon is fellelhető, ami a települések 40%-a. Ebben a vizsgálati csoportban is azt feltételezzük, hogy a honlapok készítői nem eléggé felkészültek ilyen szintű államigazgatási dokumentumok kezelésére. A TKR-ek hossza itt a legrövidebb (21 oldal) és színvonala is itt a leggyengébb. Sok helyen a rendelet mint plakátrendelet vagy reklámrendelet szerepel, később, amikor tisztázódott ezen rendeletek szerepe, néhány helyen módosították a TKR-t és abba a védendő értékeiket, a településképet befolyásoló szabályozókat is bevették. Megfigyelhető volt, hogy csak 22 település készítette el időre a TKR-t, 10-en 2018-ban, 8-an 2019-ben és hárman 2020-ban. A később elkészült TKR-ek jobbak, nyilvánvalóan a települések jegyzői kommunikálnak egymással és átvették egymástól a jó gyakorlatot.

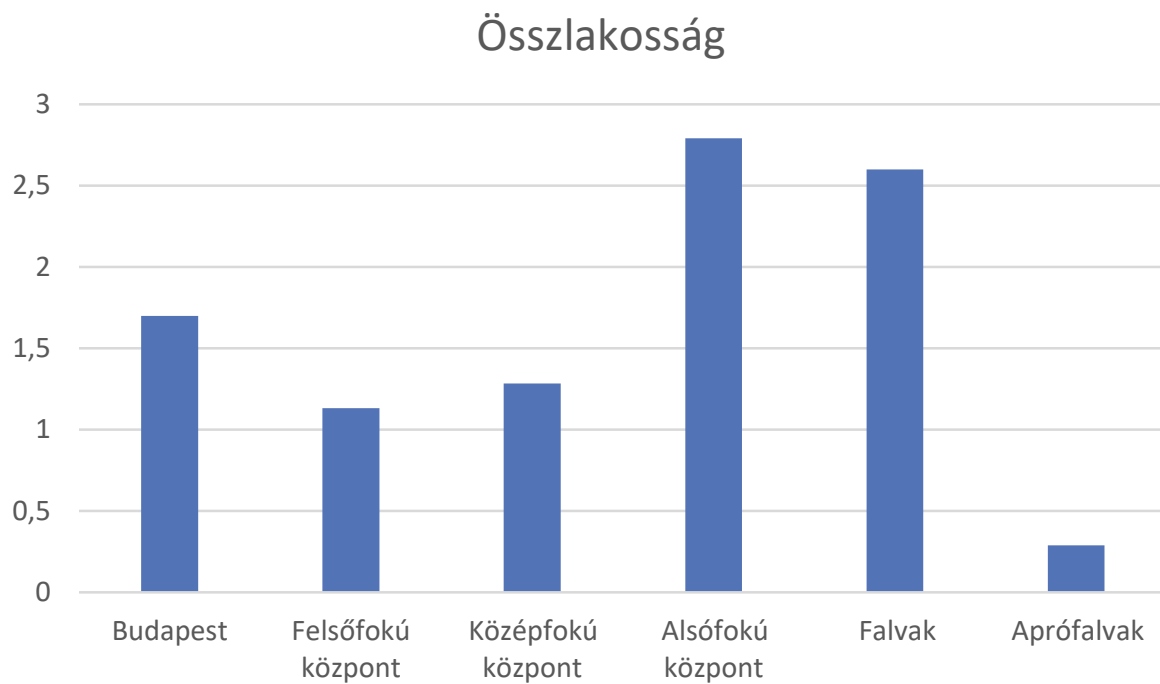
ÁLTALÁNOS ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatás során 162 település honlapját és dokumentumait vizsgáltuk meg.

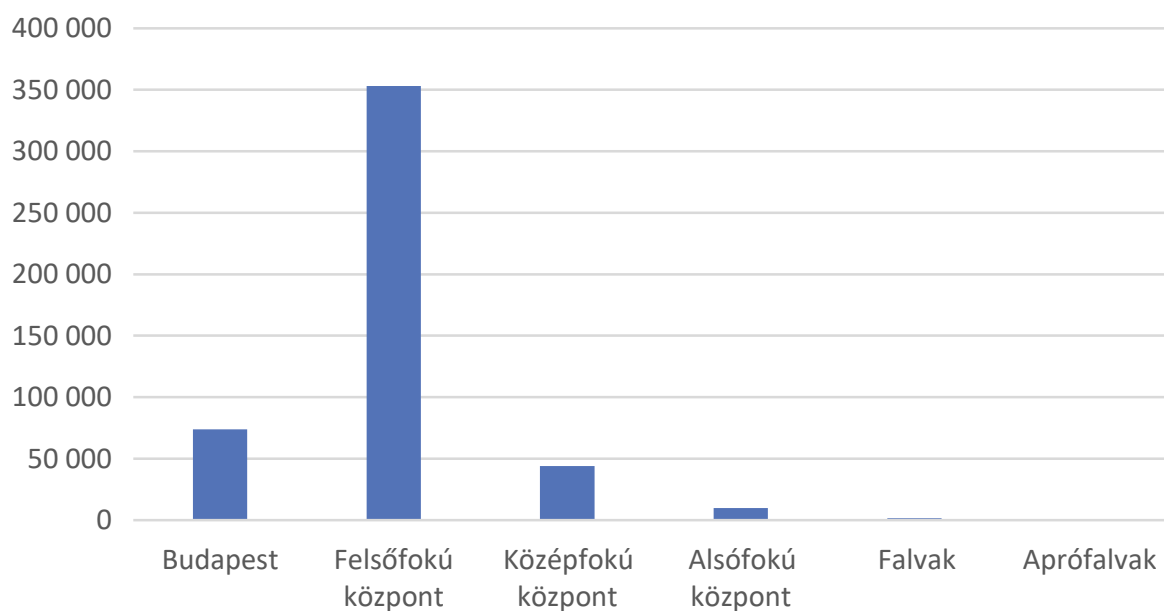
	Budapest	Felsőfokú központ	Közép-fokú központ	Alsófokú központ	Falvak	Apró-falvak
Összlakosság (millió)	1,7	1,131	1,285	2,792	2,6	0,29
Átlagos lakosságszám (fő)	74 000	353 000	44 000	10 000	1684	259
Összes település a kategóriában	23	8	29	308	1684	1124
Vizsgált települések száma	23	8	29	28	37	37
A kategórián belül vizsgált települések %-a	100%	100%	100%	9%	2,20%	3,30%
Hány települést vizsgáltunk?	mindegyik	mindegyik	mindegyik	minden 10.	minden 56.	minden 37.
Összes vizsgált lakosságszám	1,7 millió	1,131 millió	1,285 millió	0,28 millió	0,06 millió	0,01 millió
Készült TAK	23	8	29	28	32	26
Nem készült TAK	0	0	0	0	5	11
2017-ben készült TAK	23	6	23	14	22	20
2018-ban készült TAK	0	2	4	11	7	5
2019-ben készült TAK	0	0	1	3	2	2
2020-ban készült TAK	0	0	0	0	1	0
TAK átlagos hossza (o.)	169	208	150	98	55	46
Készült TKR	23	8	29	28	37	37
Nem készült TKR	0	0	0	0	0	0
2017-ben készült TKR	23	6	22	12	22	22
2018-ban készült TKR	0	2	11	15	9	10
2019-ben készült TKR	2	1	2	10	6	8
2020-ban készült TKR	2	0	2	5	1	3
2021-ben készült TKR	0	0	0	1	0	0
TKR átlagos hossza (o.)	43	54	52	30	23	21

A feldolgozott TAK, illetve TKR oldalszáma az egyes kategóriákban:

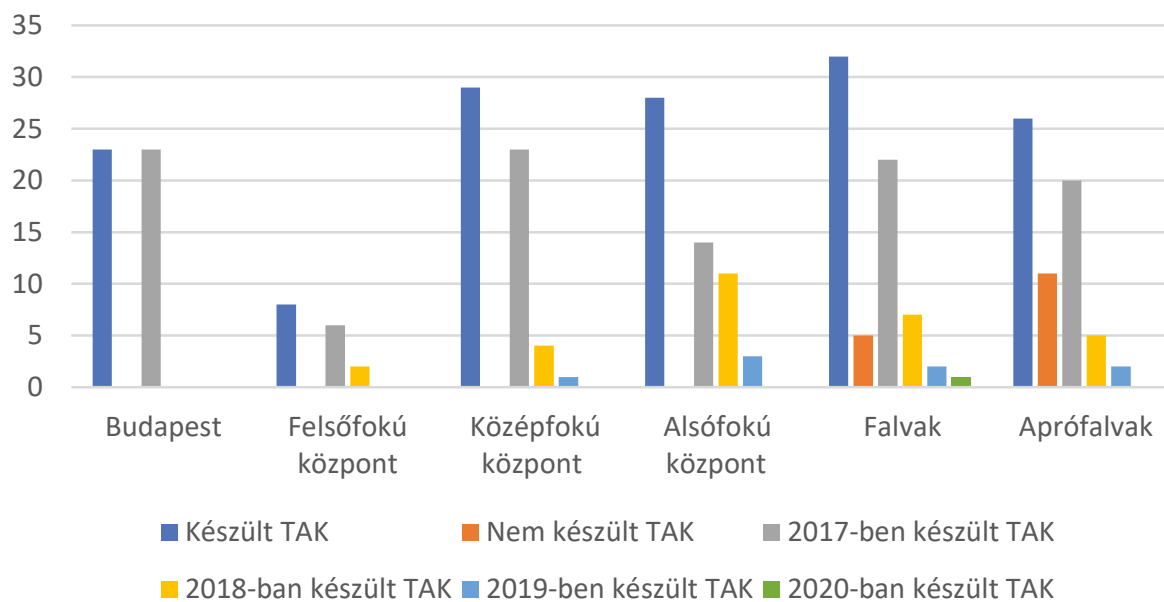
	Település/kerület száma	TAK-oldalszám	TKR-oldalszám
Budapest	23	3 718	992
Felsőfokú központ	8	1 665	433
Középfokú központ	29	4 352	1 506
Alsófokú központ	28	2 554	841
Falvak	37	1 876	836
Aprófalvak	37	1 281	783
MINDÖSSZESEN	162	15 446	5 391



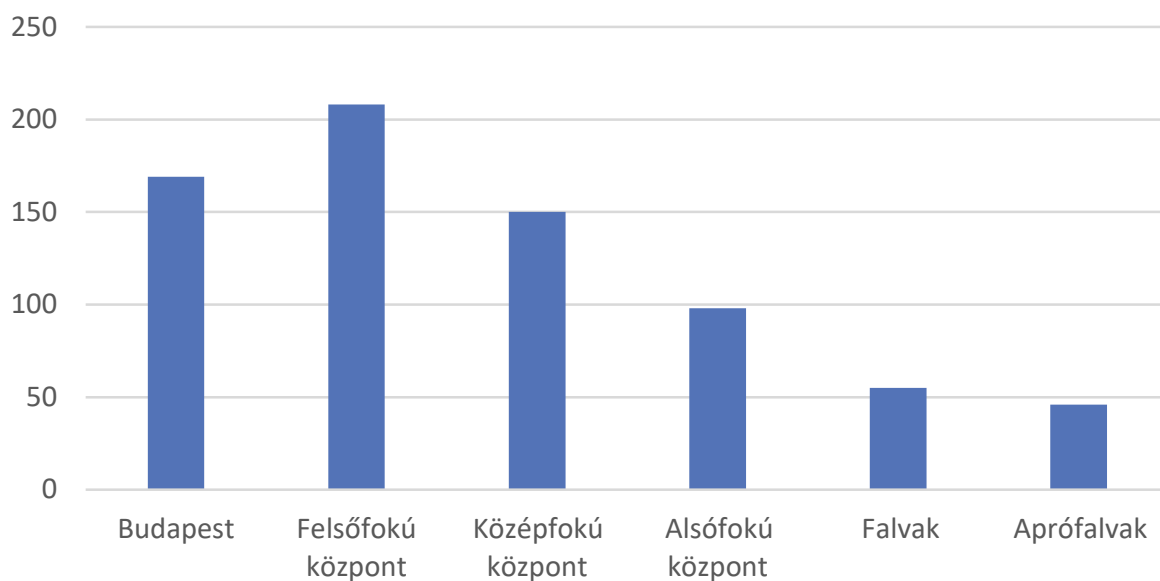
Lakosságszám átlagban (fő)



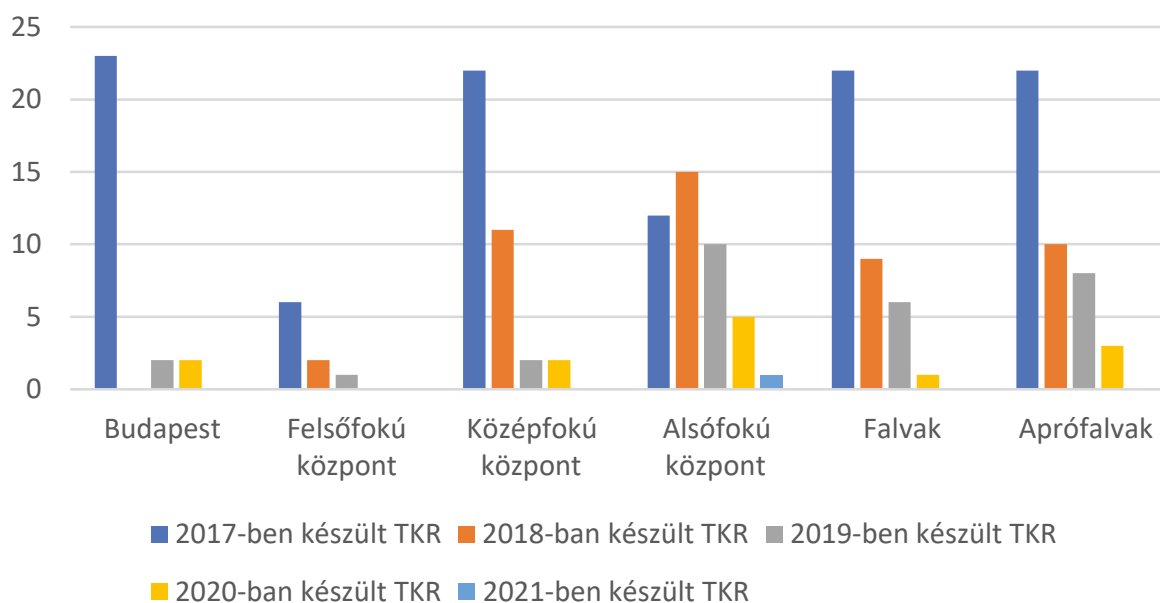
A TAK-készítés időpontja



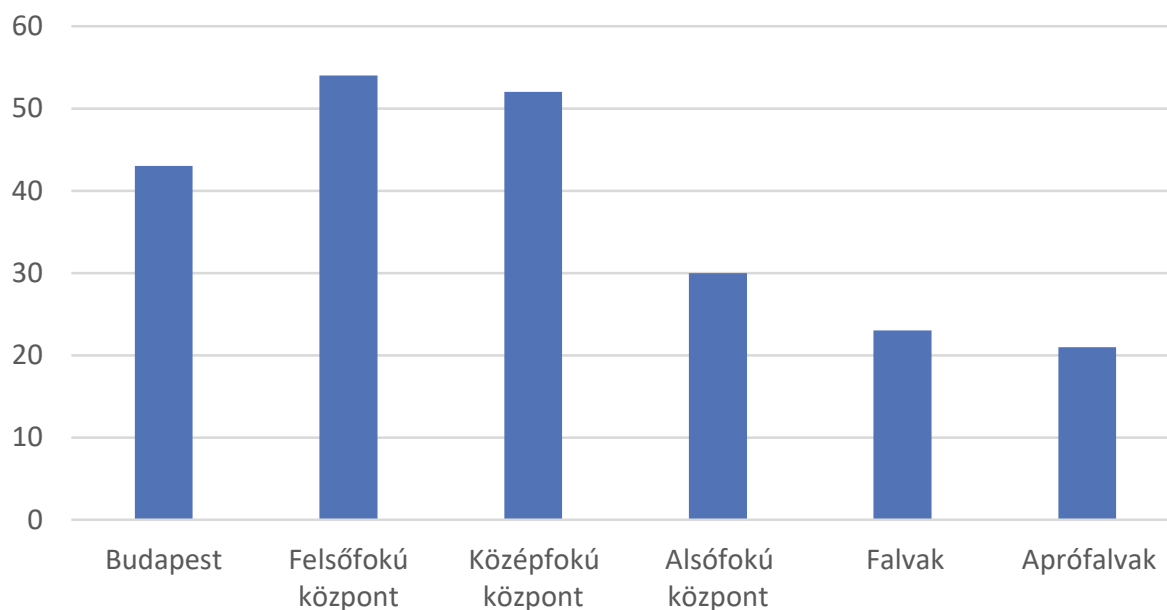
A TAK átlagos hossza (oldal)



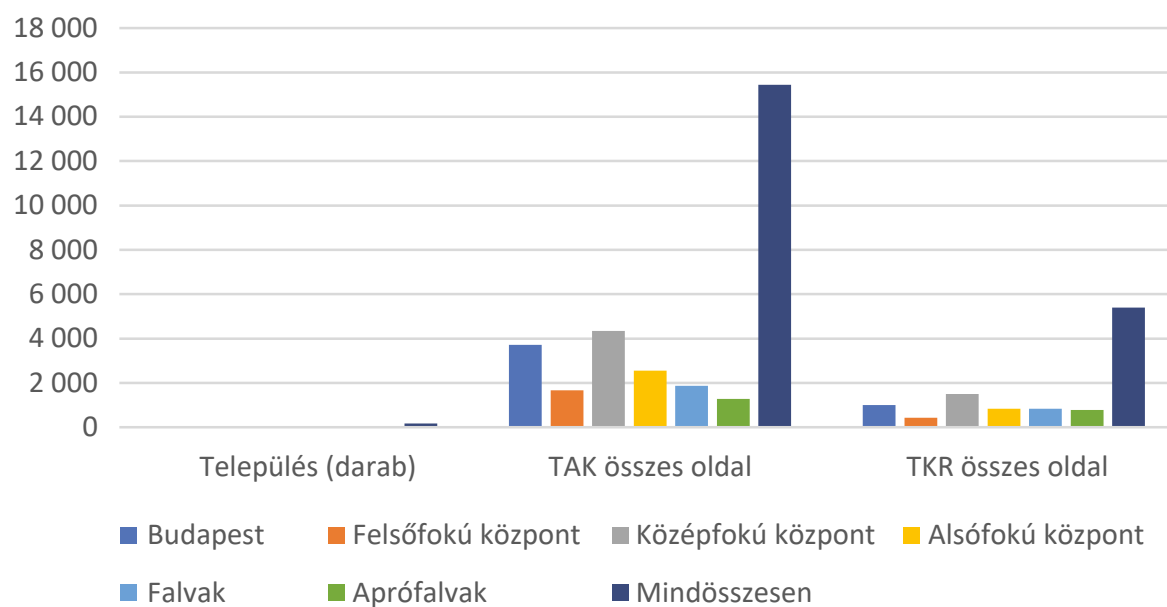
A TKR-készítés időpontja



A TKR átlagos hossza



A feldolgozott TAK- és TKR-oldalak száma



Az átnézett TAK-ok összes oldalszáma: 15 446, az átolvasott TKR-ek 5391 oldalt tesznek ki. Még legalább ugyanennyi oldal dokumentumot olvastunk el mint önkormányzati jegyzőkönyvek, határozatok, előterjesztések, viták dokumentumait. Minden településhez hozzárendeltük ezeket a dokumentumokat, azok a mellékletben megtalálhatók.

A TAK-ok általában szép képeskönyvek, a települést bemutató albumok. Ahol szakemberek készítették, ott nemcsak a település történetével foglalkoztak (ez minden TAK része volt), hanem a településszerkezettel, a különböző karakterekkel is.

Élesen elválik egymástól kétféle TAK: az objektumszemléletű és a település-, tér-, tájszemléletű TAK. Az első az építészmérnök nézőpontja, a másik a település és a tájtervező szemlélete alapján jött létre. Nem szeretnénk a kétféle szemléletet egymással szembeállítani, ez nem lenne helyes. Nem a vagy-vagy a helyes megközelítés, hanem az is-is. Azokat a TAK-okat tartjuk példaszerűnek, amelyek egyszerre tudták bemutatni az objektumokat azok részleteivel és finomságaival együtt, ugyanakkor képesek voltak a terület struktúrájának bemutatására, a településtervezés szakmaiságának felhasználásával a tér és táj kapcsolatát is érzékeltetni. A legjobb TAK-okban a főépítész mellett részt vettek településtervezők és tájépítészek is. Sajnos a tájépítészet a legtöbb esetben kimerült néhány utcakép bemutatását vagy a védett és invazív növényfajok felsorolását jelentette. Ebben a tekintetben a legtöbb TAK kívánnivalót hagyott maga után.

Sajnálattal állapítottuk meg, hogy a TAK-ok nem szervesültek a turizmus népszerűsítése szempontjából sem, noha erre kifejezetten alkalmasak, a legtöbbjük vendégcsalogatónak is megtenné.

A TAK-ok készítőire településtípusonként más és más volt a jellemző. Nagyobb településeken – ahol erre forrás volt – a főépítési iroda bevont külsős csapatokat és velük együtt készítették, vagy a cégek külön megbízással végezték el a munkát. A jónevű, tapasztalt településtervező cégek tudták a legjobb színvonalat nyújtani. A kisebb településeken egyre jellemzőbb a főépítész által készített TAK, illetve ahol nem volt főépítész, ott a település megbízott vagy egy külső főépítészt, vagy egy külsős csapatot a munkával. Ezek a TAK-ok általában közepes minőségű tömegtermékek voltak, látszott rajtuk, hogy készítőik sorozatban gyártották őket.

A TAK-ok társadalmi vitái tekintetében csalódás volt, hogy a dokumentumok szerint csekély visszhangja volt a munkának. A fórumokon néhány ember vett részt, sok helyen a honlapra feltett dokumentumra írásban várták az észrevételeket. Ahol megtaláltuk, ott a TAK-véleményeket mindig mellékeltek, a szakhatóságok és a területi kamarák általában érdemben szóltak hozzá a kérdéshez, és noha burkolt formában, de a kritikát is megfogalmazták. A TAK mint jogi műfaj láthatóan gondot okozott a településeknek, hiszen volt, ahol rendeletként fogadták el, volt, ahol tudomásul vették, volt, hogy településrendezési eszközként szerepeltették a honlapon.

A TAK minőségének meghatározója a főépítész. Ahol a főépítész elég erős pozícióban van, ott érezhetően alaposabb munka született. Ahol a főépítész egy városban az organogarmban nem szerepel, ahol a honlapon csak egy telefonszámmal lehet megtalálni, ahol a főépítési állás szinte permanensen meg van hirdetve, ott érezhető, hogy ez a munka nem kapta meg a kellő politikai támogatást. A TAK- és a TKR-viták a nagyobb településeken sokszor politikai vitákká alakultak, erről a testületi ülések jegyzőkönyvei tanúskodnak. Igyekeztünk mindenütt feltárni ezeket a háttereket és a településeknél le is mentettünk minden ehhez kapcsolódó fellelhető dokumentumot.

A TKR-ek tekintetében sokkal nagyobb fegyelmezettséggel hajtották végre a települések a feladatot, kivétel nélkül mindenütt elkészült a TKR. A kezdeti TKR-ek később módosultak és finomodtak, a települések felismerték a benne rejlő lehetőségeket, a módosított TKR már nem csak a reklámfelületekről szólt. A TAK és TKR koherenciáját is vizsgáltuk és az esetek zömében a TAK és a TKR egymásra épül, a TKR-ben a TAK területi lehatároló térképei szerepelnek és a védettség tekintetében is koherens a két dokumentum.

Hatalmas munkát végzett a szakma és a közigazgatás is, amikor alig egy év alatt elkészített sok ezer dokumentumot. Négy évvel az elkészültük után érdemes lenne felülvizsgálni őket és lassabb tempóban, sokkal differenciáltabban felfrissíteni és a nagyobb nyilvánosság számára is jobban elérhetővé tenni őket.

Budapest, 2021 április 20.

Dr. Makovényi Ferenc – Dr. Simon Mariann

